EDGAR ALLAN POE

Çalınan Mektup

Babil Kitaplığı

Jorge Luis Borges tarafından hazırlanan fantastik edebiyat dizisi

Dost Kitabevi Yayınları

Her büyük yazar işe iyi bir okur olmakla başlar ve yıllar geçtikçe, tercih ettiği ya da dışladığı okumalarıyla kişisel bir kitaplık yaratır.
Buenos Aires'teki Ulusal Kitaplık'ın (ki burada dünyanın başka yörelerinde bulunmayan kitapların olduğu söylenir) yöneticisi Jorge Luis Borges bu kitap bolluğundan yararlanmasını bildi: Zaten büyülenmiş okurlarına, derin bilgi ve neşesiyle, şaşırtıcı derecede ilginç derlemeler hazırlayıp sundu.
Düşsel edebiyatın mücevherlerini oluşturan metinleri bir araya getirdi ve onun en güzel hikâyelerinden biri olan Babil Kitaplığı, aynı zamanda dizinin adı oldu.
1975 ile 1985 arasında yayımlanan bu dizi, daha şimdiden bir edebiyat klasiğidir. Bir araya gelen bu kitaplar aynı zamanda Buenos Aires'in bu büyük kütüphanecisine adanmış en duygusal anıtlardan da birini oluşturur.

İyi okumalar.

F. M. Ricci

Dost Kitabevi

Babil Kitaplığı

Çalınan Mektup
Edgar Allan Poe

önsöz

Jorge Luis Borges

The Purloined Letter
Ms. Found in a Bottle
The Facts in the Case of M. Valdemar
The Man of the Crowd
The Pit and the Pendulum

İngilizceden çevirenler:
Tomris Uyar
Memet Fuat (*Kuyu ve Sarkaç*)

Önsöz, İspanyolcadan çeviren:
Mukadder Yaycıoğlu

ISBN 975-7501-01-2

Birinci Baskı, Ocak 2000, Ankara

Tasarım: Franco Maria Ricci, Marcella Boneschi
Fotokompozisyon: Fototype, Milano
Baskı: Pelin Ofset, Ankara

Yayın ekibi:
Ali Karabayram, Fisun Demir
Teknik hazırlık:
Ferhat Babacan

Bu kitaplar, Adobe PageMaker 6.5'*te formatlanmış ve* Adobe Type Library Bodoni *yazı karakterleri kullanılarak hazırlanmıştır.*

Önsöz

Bir insanın yazdığı bir esere ondan çok daha önemli bir katkıda bulunmak zorundayızdır: Onu nesillerin belleğine aktaracak bir imge yaratmak. Örneğin, Byron'ın imgesi yapıtlarından daha direşken ve daha canlıdır. Edgar Allan Poe, her bir sayfa ya da bu seçkide toplanan tüm sayfalardan daha göze çarpar bir konumdadır.

İki Kuzey Amerikalı yazar, Poe ve Walt Whitman olmadan günümüz yazın sanatı düşünülemez, ya da en azından şimdiki durumundan çok farklı biçimde tasarlanabilir. Walt Whitman, serbest ölçü, halk yığınlarının tutkusu ve gayretkeş çağımızdaki atılımların öncüsüdür. Poe'nun etkisi de Whitman'ınki kadar güçlü olup onunkinden çok daha çeşitlidir. Sanat kavramının tinsel bir beceri değil zekânın işleyişi olduğunu ilk kez Poe 1846 yılında yazdığı The Philosophy of Com-

position'*da* [Yazma Felsefesi] *açık bir biçimde ifade etmiş ve bu düşünce Baudelaire, sembolizm ve Paul Valery'ye kadar uzanmıştır. Poe, adı geçen yapıttan beş yıl önce, polisiye türünü keşfettiği* Morgue Sokağı Cinayeti'*ni yazmış, bunu sayısız örnek izlemiştir. Poe'nun en iyi düzyazılarını fantastik öykülerinde aramak gerekir; bu türe daha önceki örneklerinde görülmemiş bir ciddiyet ve öngörü katmıştır. Bir eleştirmen, Poe'yu Alman romantiklerine öykünmekle suçlamış, o da bu suçlamaya şu karşılığı vermiştir: "Dehşet Almanya'ya özgü değil, ruha özgüdür." Poe'nun kaderi için de aynı şey söylenebilir.*

Poe, 1809 yılında Boston'da doğdu. Anne ve babası gezici tiyatro oyuncularıydı. Normandiya kökenli bir aileden geldiğini düşlemek hoşuna giderdi; bu romantik arzu, içinde doğduğu sefil koşullardan daha az gerçek değildi. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetti, John Allan adında bir tüccar onu himayesine aldı ve ona soyadını verdi. Poe, kendini evlat edinen ailesiyle birlikte İngiltere'ye gitti: Eski bir okulda yatılı öğrenci olarak kaldığı yıllardan, 'ikiz' temasını işlediği William Wilson *adlı tuhaf öyküsünde söz ettiği görülür. Diyaloğunda oldukça geniş bir yer tutan Rusya seyahatinde daha az inandırıcıdır.*

Ülkesine dönüşünde Virginia Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve önceden bilinen tehlikelere karşın hileci kumarbazlarla dostluk kurdu. Daha sonra alkole başladı. 1827 yılında orduya girdi ve West Point Askeri Okulu'na kaydoldu. Okula girmeden bir süre önce yayımlamaya baş-

ladığı yapıtları fazla yankı uyandırmadı. İstemli olarak takındığı sorumsuz tavır okuldan atılmasına neden oldu. 1845 yılında on üç yaşındaki kuzini Virginia Clemm ile evlendi. Anlaşıldığı kadarıyla evlilikleri tam anlamıyla gerçekleşmedi. 1845 yılında karısı tüberkülozdan öldü. Poe'nun aşk yaşamıyla ilgili ayrıntılar oldukça karışık; aslında karısının annesi Maria Clemm'e aşık olduğu söylendi. Poe, on yıllık evlilik yaşamı süresince en iyi yapıtlarını verdi. Dul kalınca başka kadınlarla yakınlık kurmaya çalıştı. Bu kadınlar Poe'ya unutulmaz şiirsel yapıtlar esinlediler. Yalnız ve düş kırıklığı içinde birkaç kez intihar olasılığını düşündü. Delirium tremens krizleri içinde Baltimore'da bir hastanede öldü. Hastane arkadaşı, ölmeden önce söylediği son sözleri anımsar. Bunlar, yarattığı kişilerden birinin, Moby Dick'i önceleyen ve onun gibi beyaz rengin doğurduğu bir kâbusu anlatan Arthur Gordon Pym (1838) adlı kitapta ölümünü serimlediği kazazedenin sözleridir. (Arhur Gordon Pym, açık bir biçimde Edgar Allan Poe'nun bir çeşitlemesidir.) Sinir hastalığı ve yoksulluk, kuşkusuz Poe'nun talihsizliğiydi ama diğer yandan yaşam ona harika yapıtlar yaratmak gibi sonsuz bir mutluluk verdi. Talihsizliğin bunları yaratmak için gerekli bir araç olduğu bile söylenebilir.

Mizah türünde yaptığı birtakım başarısız girişimler dışında, kâbus sözcüğü Poe'nun tüm anlatılarına uygun düşmektedir. Bu kitap için en tutkulu dört öyküsünü ve Çalınan Mektup adlı

polisiye öyküsünü seçtik. Wells'in daha geç tarihli öykülerinden farklı olarak Şişedeki Pusula *inandırıcı görünmek istemez ama sanrılar kadar somut ve güçlüdür.* M. Valdemar Olayındaki Gerçekler'*de fiziksel dehşet doğaüstü dehşetle birleşir.* Kalabalıkların Adamı'*nda ana konular yalnızlık ve suçtur.* Kuyu ve Sarkaç *korkunun aşamalı yüceltimidir.*

Bay John Allan, evlatlığının yaptığı birçok şeye haklı olarak kızmışsa da soyadını ölümsüzleştireceğinden asla kuşku duymadı.

Bu yazının başında Amerikalı iki büyük isimden söz ettim: Whitman ve Poe. Bunlardan birincisi şair olarak ikincisinden son derece üstündü, ama şimdi Edgar Allan Poe, bana Whitman'dan çok daha yakın. Yaklaşık yetmiş yıl önce, şimdi yok olmuş bir merdivenin son basamağına oturmuş Kuyu ve Sarkaç'*ı okumuştum; daha sonra kaç kez yeniden okuduğumu ya da başkasına okutup dinlediğimi anımsamıyorum, bildiğim bir şey varsa o da henüz son defa okumadığım ve giderek daralan dört köşe hapishaneye ve derinlerdeki uçuruma döneceğimdir.*

Jorge Luis Borges

Çalınan Mektup

Çalınan Mektup

*Nil sapientiæ odiosius acumine nimio.**
Seneca

Paris'te, 18— sonbaharının rüzgarlı bir akşamında, karanlık çöktükten hemen sonra düşüncelere dalmanın ve lületaşı bir piponun çifte tadını çıkarıyordum, dostum C. Auguste Dupin'in *troisième, No: 33, Rue Dunôt, Faubourg St. Germain*'deki evinin arkasındaki küçük kitap odasında ya da kitap-bölmesinde birlikteydik. En az bir saattir derin bir suskunluğa dalmıştık; oysa dışarıdan rasgele bakan biri, her ikimizin de odanın havasını ağırlaştıran duman halkalarına kendimizi iyice kaptırdığımızı sanabilirdi. Ben, kendi adıma, akşamın daha erken saatlerinde konuştuğumuz bazı konuları tartışıyordum içimden; yani Rue Morgue olayını ve Marie Rogêt'nin ölümündeki gizemi. Bu yüzden olaylara rastlantı deyip geçiyordum, derken odamızın kapısı ardına kadar açıldı ve

* Bilgelik için hilekârlıktan daha nefret edilesi bir şey yoktur.

içeri eski tanışımız Monsieur G— Paris Polis Şefi girdi.

Onu yürekten karşıladık, çünkü çapsız olsa da eğlendirici bir adamdı, ayrıca onu yıllardır görmemiştik. Karanlıkta oturuyorduk, Dupin, ışığı yakmak amacıyla kalktı ama G.'nin, başlarına bir sürü iş açmış resmi bir iş konusunda bize danışmak, daha doğrusu arkadaşımın görüşünü öğrenmek için uğradığını söylemesi üstüne ışığı yakmadan yine yerine oturdu.

"Eğer düşünmek gerektiren bir konuysa," dedi Dupin fitilin yakılınasına karşı çıkarak, "karanlık işimize daha çok yarar."

"Bu da senin garip düşüncelerinden biri," dedi Şef; kendi kavrama sınırını aşan her şeyi 'garip' saymak gibi bir huyu vardı, böylelikle 'gariplikler'le dolu soyut bir diyarda yaşıyordu.

"Çok doğru," dedi Dupin, konuğuna bir pipo uzattı, altına da rahat bir koltuk sürdü.

"Şimdiki sorun ne?" diye sordum. "Yine suikast falan olmasın da."

"Yoo; öyle bir şey değil. Aslına bakarsanız, iş aslında *çok basit*, yani bizim rahatlıkla üstesinden geleceğimizden kuşkum yok, yine de ben Dupin'in ayrıntıları duymak isteyeceğini düşündüm, ne de olsa alışılmadık ölçüde *garip*."

"Yani hem basit hem de garip," dedi Dupin.

"Evet öyle, ikisi de tam değil. Doğrusu, olayın çok basit olmasına karşın kafamızı karıştırmasına şaştık kaldık hepimiz."

"Ola ki işin çok basit olması yanıltıyor sizi," dedi dostum.

"Amma saçmalıyorsun!" dedi Polis Şefi bir kahkaha atarak.

"Belki de gizem *fazla* basit," dedi Dupin.

"Aman allahım! Duyulmuş şey mi bu?"

"Yani biraz *fazla* açık-seçik."

"Ha! ha! ha! - ha! ha! ha! - ho! ho! ho!" diye kahkahalar patlattı konuğumuz, gülmekten kırılıyordu. "Dupin, öldüreceksin beni!"

"Peki, söz konusu olay *neymiş?*" diye sordum.

"Tabii anlatacağım size," dedi Şef, uzun, kaygılı bir soluk koyverip koltuğuna yerleşti. "Birkaç sözcükle özetleyeceğim; ne var ki anlatmaya başlamadan önce bunun büyük gizlilik gerektiren bir olay olduğu konusunda kulağınızı bükmem şart, yani birine açıldığım öğrenilirse şu andaki işimden atılırım büyük olasılıkla."

"Devam et," dedim.

"Ya da etme," dedi Dupin.

"Peki öyleyse; çok yüksek bir makamdan, son derece önemli bir belgenin, Kraliyet konutundan aşırıldığına ilişkin bir haber aldım. Onu aşıran kişi biliniyor; onda hiç kuşku yok. Belgeyi çalarken görülmüş. Ayrıca belgenin hâlâ onda olduğu da biliniyor."

"O nasıl biliniyor?" diye sordu Dupin.

"Belgenin niteliğinden ve hırsız onu elden çıkarsaydı, yani baştan tasarladığı ve eninde sonunda kullanacağı doğrultuda kullansaydı hemen doğacak bazı sonuçların görülmemesinden anlaşılıyor."

"Biraz daha açık konuş," dedim.

"Şu kadarını söyleyebilirim ki bu kağıt, taşıyıcısına bu tür bir gücün müthiş değerli sayıldığı bir

makama karşı belli bir üstünlük sağlıyor." Şef, diplomasinin kaypaklığından pek hoşlanırdı.
"Ben yine de tam anlayamadım," dedi Dupin.
"Öyle mi? Peki öyleyse, adını vermeyeceğimiz üçüncü bir kişiye bu belgenin açıklanması halinde, çok önemli konumdaki bir kişiliğin onuruna gölge düşerdi; bu gerçek de belgeyi elinde bulundurana, onuru ve huzuru ciddi bir biçimde tehlikeye giren soylu kişilik karşısında bir üstünlük sağlardı."
"Ama bu üstünlük," diye böldüm sözünü, "onu çaldıranın hırsızı tanıdığını hırsızın da bilmesine bağlı. Kim kalkar da..."
"Hırsız, Bakan D.," dedi G., "her şeyi göze alan biridir o, bir insana yaraşanlar kadar yaraşmayanları da. Hırsızlığın yönteminde zeka payı gözükaralıktan aşağı kalmıyor. Söz konusu belgeyi –açıkça söylemek gerekirse bir mektup– hanımefendi kraliyet *boudoir*'ında yalnızken almıştı. Tam göz atarken mektubu özellikle gizlemeye çalıştığı öteki soylu kişinin içeri girdiğini duydu. Telaşla mektubu bir çekmeceye atma çabası boşa gidince ister istemez açık olarak masanın üstüne koydu. İyi ki seslenilenin adı en üst köşedeydi, içindekiler okunamayınca mektup gözden kaçtı. İşte bu noktada Bakan D. girer odaya. Sansar bakışları mektuba takılır, elyazısını tanır, seslenilen kişinin elinin ayağına dolaştığını kavrar ve gizini keşfeder. Her zamanki aceleci haliyle birkaç iş görüşmesi yaptıktan sonra söz konusu mektuba benzer bir mektup kaleme alır, okur gibi yaptıktan sonra onu ötekinin yanıbaşına koyar. Her zamanki gibi on beş dakika kadar kamu sorunla-

rını tartışır. Sonunda, tam kalkarken, masadan kendisinin olmayan mektubu alır. Mektubun yazıldığı kişi, durumu anlamıştır ama omuzunun dibinde duran üçüncü kişi yüzünden sesini yükseltmeye cesaret edememiştir. Bakan, kendi mektubunu –önemsiz olanı– masanın üstünde bırakarak dışarı çıkar."

"İşte," dedi Dupin, bana dönerek, "üstünlüğü kesinleştiren nokta bu – hırsızın, mektubu çaldıranın kendi kimliğini bildiğini bilmesi..."

"Evet," dedi Polis Şefi, "ve bu güç, birkaç aydır siyasal amaçlarla alabildiğine sakıncalı bir biçimde kullanıldı. Mektubu çalınan kişi, gün geçtikçe, mektubunu geri alması gerektiğine daha çok inanıyor. Ama bu açıkça yapılamaz tabii. Sonunda, umutsuzluğa kapılıp beni seferber etti."

"Elbet," dedi Dupin yoğun bir duman halkası içinden, "daha sezgili bir görevli ne istenebilir ne de akla gelebilirdi."

"Koltuklarımı kabartıyorsunuz," diye yanıtladı Şef, "ama buna benzer birşeyler düşünmüş olabilir."

"Dediğin gibi," dedim, "mektubun hâlâ Bakan'da olduğu kesin; üstünlüğü pekiştiren, mektubun kullanılması değil de elde bulundurulması olduğuna göre. Kullanıldığı an o güç kalmayacak."

"Doğru," dedi G., "ben de araştırmamı o yönde sürdürdüm. İlk adımım, Bakan'ın otel dairesini tepeden tırnağa aramak oldu; en büyük kaygım, bu aramayı kendisinden habersiz yapmamdı. Onun kuşkulanmasına yolaçmanın tehlikesi konusunda uyarılmıştım."

"Ama siz bu tür araştırmalarda *au fait* sayılırsı-

nız. Paris polisi daha önce kimbilir kaç kere yapmıştır bu işi."

"Evet, tabii; umutsuzluğa kapılmamamın nedeni bu. Bakan'ın alışkanlıkları işimi oldukça kolaylaştırdı doğrusu. Çoğu zaman geceleri evinde bulunmuyor. Hizmetkarlarının sayısı da fazla değil. Efendilerinin dairesinden biraz uzakta yatıyorlar; zaten çoğu Napolili olduğundan çabuk sarhoş oluyorlar. Bildiğiniz gibi Paris'teki her odayı, her dolabı açacak anahtar bendedir. Üç aydır, hiç sektirmeden, gecelerimin büyük bölümünü D.'nin otelini altüst etmekle geçiriyorum. Onurum söz konusu, ayrıca aramızda kalsın, ödül çok büyük. Bu yüzden aramayı sürdürdüm, hırsızın benden daha zeki bir adam olduğuna kesinlikle inanana kadar. Sanırım, mektubun saklanabileceği köşe bucak kalmadı dairede."

"Yine de," diye atıldım, "mektup Bakan'da olsa bile, ki kesinlikle öyle, kendi dairesinden başka bir yerde saklayamaz mı onu?"

"Bu pek olası görünmüyor," dedi Dupin. Şu anda mahkemede görülen davalar, hele D.'nin adının karıştığı bilinen dalavereler belgenin hemen ele geçirilmesini –dakikasında ortaya çıkarılmasını– sağlardı, bu da onu bulundurmak kadar önemli neredeyse."

"Yani mahkemeye teslim edilmesi olasılığı mı?" dedim.

"Bir bakıma *yokedilmesi* olasılığı," dedi Dupin.

"Doğru," diye onayladım, "o zaman mektubun dairede saklandığı kesin. Bakan'ın üstünde olması söz konusu değil."

"Çok haklısınız," dedi Şef. "İki kere yolu kesildi eşkıya baskınına uğramışçasına, benim denetimim altında üstü titizce arandı."

"Bu zahmete boşuna kalkışmışsınız," dedi Dupin. "D. hepten kaçık biri değil, bu aramaları, işin bir parçası olarak zaten bekliyordur."

"*Hepten kaçık* değil ha!" dedi G., "ama şair, bana kalırsa kaçıktan bir adım geride."

"Haklısın," dedi Dupin, piposundan uzun, derin bir soluk çektikten sonra, "gerçi ben de zamanında o tür saçmalıklar yaptım ama."

"Aramanızın özel ayrıntılarını açmaya ne dersin?" dedim.

"Aslında acele etmedik, *her yeri* aradık. Bu konularda çok deneyimliyimdir. Bütün yapıyı oda oda taradım, bir hafta süreyle bütün gecelerimi odaların araştırılmasına ayırdım. Önce, her bölmenin mobilyalarını inceledik. Ne kadar çekmece varsa açtık; herhalde doğru dürüst eğitim görmüş bir polis memuru için *'gizli'* bir çekmece olamayacağını biliyorsunuzdur. Böyle bir aramada 'gizli' bir çekmeceyi gözünden kaçırana ahmak denir düpedüz. İşte *bu kadar* basit. Her bölmede işlevi belli bir oyuk –bir açıklık– vardır. Hem bizim kurallarımız şaşmaz. Hiçbir şey gözümüzden kaçmaz. Bölmelerden sonra koltuklara geçtik. Döşemeleri eskiden kullandığımı gördüğünüz uzun ince iğnelerle deldik. Masaların üst bölümlerini söktük."

"Neden?"

"Bazen bir masanın ya da benzer bir mobilyanın üstü herhangi bir şey gizlemek amacını güden ki-

şice sökülür, bacak da yerinden çıkarıldıktan sonra saklanılan nesne aradaki boşluğa yerleştirilir, üst bölüm oturtulur. Karyola çubuklarının alt ve üst parçaları da aynı işe yarar."

"Ama oyuk, sesten anlaşılmaz mı?"

"Asla, tabii saklanılan şeyin çevresi pamukla sarılmışsa. Ayrıca bizim durumumuzda gürültü etmeden çalışmak şarttı."

"Yine de bütün mobilyaları –içlerine anlattığınız yoldan bir şey sıkıştırılacak *bütün* mobilya parçalarını– tek tek sökmenize olanak yok. Bir mektup, pekala şekli ve boyutları büyük bir dikiş iğnesinden farklı sayılamayacak incecik bir sarmal haline getirilebilir ve diyelim bir koltuğun koluna saplanabilir. Koltukları bütünüyle parçalara ayırmadınız değil mi?"

"Elbette hayır, ama daha iyisini yaptık – oteldeki her koltuğun kollarını ve her türden mobilyanın bağlantı yerlerini çok güçlü bir mikroskopla inceledik. Herhangi bir kurcalama belirtisi olsaydı hemen fark ederdik. Sözgelimi delginin bıraktığı bir toz parçacığı, elma iriliğinde görünürdü. Tutkaldaki gevşeklik –bağlantı yerlerindeki bir kağşama– incelemeyi derinleştirmemiz için yeterliydi."

"Herhalde aynalara, tahtalarla kaplamaların aralarına da baktınız, yataklarla çamaşırları, perdelerle halıları da araştırdınız."

"Tabii, ve her eşyayı böyle didik didik aradıktan sonra yapıya geldi sıra. Yüzeyini boydan boya bölmelere ayırıp numaraladık, dalgınlıkla gözümüzden kaçmasın diye, sonra da yapının her san-

timetre karesini bitişiğindeki iki evi de katarak yine mikroskopla inceledik."

"Bitişiğindeki iki evi mi!" diye haykırdım, "canınız çıkmış olmalı."

"Evet ama verilecek ödül az-buz değil."

"Evlerin çevresindeki *araziyi* de gözden geçirdiniz mi?"

"Her yere tuğla döşenmiş. Bize pek pürüz çıkarmadı o bakımdan. Tuğlaların arasındaki yosunları inceledik, hepsi düzgündü."

"D.'nin kağıtlarını, kitaplıktaki kitapları da elden geçirdiniz tabii?"

"Tabii, her tomarı, her paketi açtık, yalnızca bütün kitapları açınakla kalmadık, her cildi sayfa sayfa karıştırdık, bazı polis memurlarının yaptığı gibi şöyle bir silkelemekle yetinmedik. Ayrıca her *kitap kapağının* boyutunu ince ince ölçtük, mikroskopun titiz gözlemine sunduk. Kapaklardan herhangi biri yenilerde çıkartılmış olsa, anlaşılmaması olanaksızdı. Yeni ciltlenmiş altı yedi kitabı didik didik ettik dikiş iğneleriyle."

"Halıların altındaki zemini de incelediniz mi?"

"Hiç kuşkunuz olmasın. Her halıyı kaldırıp zemin tahtalarını mikroskopla inceledik."

"Ya duvar kağıtlarını?"

"Elbette."

"Kilere baktınız mı?"

"Baktık."

"O zaman," dedim, "yanıldığınız bir nokta var, mektup sizin sandığınız gibi *evde değil*."

"Galiba bunda haklısın," dedi Şef. "Şimdi Dupin, ne yapmamı salık verirsin?"

"Evi yeniden tepeden tırnağa aramanızı."
"Ama bu hepten gereksiz," diye yanıtladı G. "Mektubun otelde olmadığına kalıbımı basarım."
"Daha iyi bir yol aklıma gelmiyor," dedi Dupin. "Elinde mektubun ayrıntılı bir tanımı var herhalde?"
"Evet, bakın" O anda Şef bir not defteri çıkararak yiten belgenin iç, özellikle de dış görünüşünü ince ince betimleyen bir bölüm okumaya başladı yüksek sesle. Bu betimlemeyi tarttıktan sonra izin istedi, kalktı; sevimli adamı daha önce hiç bu kadar yılgın görmemiştim.
Bir ay kadar sonra bizi bir daha yokladı ve nerdeyse ilk gelişindeki kadar işimize dalmış buldu. Bir pipoyla bir koltuk ayarlayıp sıradan bir konuşmaya girişti. Sonunda,
"Eee G., iyi güzel de çalınan mektuptan ne haber? Galiba sonunda Bakan'ı altetmenin söz konusu olmadığını anladın, değil mi?" dedim.
"Lanet okuyorum ona –evet– yine de Dupin'in önerisine uyup ikinci bir arama yaptım ama boşa gitti tahmin ettiğim gibi."
"Ödül ne kadardı diyordun?"
"Epey yüklü –çok *cömert* bir ödül– tam ne kadar olduğunu söylemek istemiyorum ama şu kadarını *söyleyebilirim*, o mektubu ele geçirebilene elli bin franklık kişisel bir çek yazmaktan kaçınmazdım. Aslında önemi gün geçtikçe artıyor, ödül de son günlerde iki katına çıkarıldı. Ama üç katına da çıkarılsa elimden bundan fazlası gelmezdi."
"Orası öyle," dedi Dupin duraksayarak, bir yandan lületaşı piposunu tüttürürken; "Bana sorar-

san G., aslında kendini bu işe tam vermedin sen. Bence biraz daha çaba gösterebilirsin, ha?"

"Nasıl yani? – ne bakımdan?"

"Yani –puff, puff– bu konuda –puff, puff– danışman kullanabilirdin, değil mi –puff, puff, puff. Abernethy hakkında söylenenleri anımsıyor musun?"

"Hayır; boşver şimdi Abernethy'yi!"

"Tabii canın boşvermek istiyorsa hava hoş. Ama bir zamanlar tıbbi görüşünü almak için Abernethy'nin başına tebelleş olan nekes bir zengin varmış. Bu amaçla, özel bir toplantıda doktora konuyu rasgele çıtlatmış, başka birinden söz edercesine."

"'Diyelim ki adamın hastalığının belirtileri şu şu, *siz* ne almasını önerirdiniz?'"

"'Almak mı!' demiş Abernethy, 'ücretli *öğüt* almasını tabii.'"

"Ama ben," dedi Şef biraz bozularak. "Ama ben öğüt almaya da ücretini ödemeye de dünden hazırım. Bana bu konuda yardım edecek kişiye gerçekten elli bin frank verirdim seve seve."

"Öyleyse," dedi Dupin çekmeceyi açıp bir çek defteri çıkararak, "bence o çeki hemen yaz. İmzanı attığında sana mektubu vereceğim."

Çok şaşırmıştım. Şef, yıldırım çarpmışa dönmüştü. Birkaç dakika konuşmadan, kıpırdamadan, ağzı bir karış açık, yuvalarından uğramış gözleriyle dostumu şaşkın şaşkın süzdü, bir ölçüde kendini toparlayarak bir kalem aldı eline ve uzun duraksamalardan, boş bakışlardan sonra elli bin franklık çeki imzalayıp masanın üstünden Dupin'e uzattı.

Dupin, çeki dikkatle inceledikten sonra cep defterine sıkıştırdı; hemen bir *escritoire*'ın kilidini açıp çıkardığı mektubu Şef'e verdi. Görevli, müthiş bir sevinçle, elleri titreyerek açtı mektubu, içeriğine hızla göz gezdirdi ve adımları dolaşarak kapıya koştu, tek söz etmeden odadan ve evden fırladı, Dupin çeki doldurmasını isteyeliberi konuşmamıştı zaten.

O gidince, dostum açıklama yapmaya girişti:

"Paris polisi," dedi, "kendi alanında çok yeteneklidir. Hepsi tuttuğunu koparan, zeki, külyutmaz kişilerdir, ayrıca görevlerinin temel koşulu sayılan bilgilere dayalı kusursuz bir eğitim görmüşlerdir. O yüzden G. bize Hôtel D.'deki daireyi kendi yöntemiyle nasıl aradığını ayrıntılarıyla anlattığında onun doyurucu bir araştırma yaptığına kesinkes inandım – tabii çabalarının sınırına kadar."

"Çabalarının sınırına kadar mı!" dedim.

"Evet," dedi Dupin. "Aldığı önlemler yalnızca en uygun olanlar değildi, tam bir kusursuzlukla uygulanmıştı. Eğer mektup erişebilecekleri arama alanına gizlenseydi, bu adamlar hiç kuşkusuz onu bulurlardı."

Gülmekle yetindim – ama o dediklerinde ciddi görünüyordu.

"Demek ki önlemler," diye sürdürdü sözünü, "yerindeydi, ayrıca iyi uygulanmıştı; tek kusur, bu durumda, bu adama işlememeleriydi. Bir dizi parlak buluş, bizim Polis Şefi'nin tasarılarını zorla uygulayacağı bir Procrustea yatağına dönüyor. Yine de ya çok derin ya da çok sığ olmaktan bir türlü kaçınamıyor eğildiği olaylarda; çoğu ilk-

okul öğrencisi ondan daha iyi akıl yürütür. Sekiz yaşında bir öğrenci biliyorum, 'tek mi, çift mi' oyunundaki başarılı kestirimleriyle evrensel bir hayranlık uyandırmıştı. Basit bir oyun aslında, bilyeyle oynanır. Oyunculardan biri avucunda bilye saklar ve ötekine elindekilerin sayısının tek mi çift mi olduğunu sorar. Kestirim doğruysa bir bilye kazanır; yanlışsa kaybeder. Sözünü ettiğim çocuk, okulun bütün bilyelerini ütmüştü. Elbette kestirimi bir ilkeye dayalıydı; bu da yalnızca gözlem gücünden ve rakiplerinin zekasını tartmasından kaynaklanıyordu. Sözgelimi küstah bir budala, kapalı avucunu kaldırıp 'tek mi, çift mi' diye soruyor. Bizimki 'tek' yanıtını vererek kaybediyor; ama ikinci denemede kazanıyor, çünkü şöyle diyor kendi kendine: 'Bu salak, ilk denemede çift sayı tutmuştu demek ki' şimdi tek sayı tutacak olsa olsa. Zekası ancak o kadar işler; o yüzden tek diyeceğim yine.' Tek der ve kazanır. Zeka düzeyi bundan biraz daha yüksek bir salak karşısında şöyle akıl yürütür: 'Bu çocuk, ilk keresinde tek dediğimi biliyor, ikincide anlık bir güdüyle çift sayı tutmak gelecek içinden, önceki salağın basit değiştirmesi gibi –çift yerine tek– ama bir daha düşününce bu değişikliğin fazla basit olduğu kanısına varacak ve eskisi gibi çiftte karar kılacak. O yüzden çift diyeceğim' – evet, çift der ve kazanır. Okul çocuğundaki –arkadaşlarının 'şans'a bağladıkları– bu akıl yürütme yöntemi, son çözümde nasıl açıklanabilir?"

"Yalnızca akıl yürütenin zekasının rakibininkiyle özdeşleşmesi," dedim.

"Doğru," dedi Dupin; "başarısının kaynağında yatan *eksiksiz* özdeşleşimi nasıl sağladığını kendisine sorduğumda şu yanıtı aldım, 'Karşımdakinin ne kadar zeki ya da budala, ne kadar iyi ya da kötü yürekli olduğunu ya da aklından geçenleri anlamak istediğimde yüzümün anlamını tıpatıp onun yüzündeki anlama benzetmeye çalışırım elimden geldiğince, sonra da kafamda ya da gönlümde bu anlama uygun düşen ya da koşutluk gösteren ne tür düşünceler ya da duygular uyanacak diye beklerim.' Oğlanın bu yanıtı, Rochefoucauld'ya, La Bougive'e, Machiavelli'ye ve Campanella'ya yakıştırılagelen bütün göstermelik derinliğin temelinde yatan öge."

"Ve bu özdeşleşim," dedim, "yani mantık yürütenin, kendini rakibinin yerine koyması, seni doğru anladımsa, rakibin zekasının kılıkılına saptanmasına dayanıyor."

"Çünkü uygulama değeri buna bağlı," dedi Dupin, "Şef'le adamlarının sık sık yanılmaları bundan, bir kere, bu özdeşleşim yeteneğinden yoksunlar, ikincisi, değerlendirmeleri yanlış, daha doğrusu böyle bir yetenekleri yok ki karşılarına çıkan zekayı ölçsünler. Yalnızca *kendi* parlak düşüncelerinden yola çıkıyorlar ve gizlenmiş bir şeyi ararken onu *kendilerinin* nereye gizleyeceklerini hesaplıyorlar yalnızca. Buraya kadar haklılar –yani kendi parlak buluşlarının kitlelerinkini tıpatıp temsil ettiğine inanmakta– gelgelelim suçlu bireyin zekası, kendilerininkinden farklıysa tabii atlatıyor onları. O bireyin zekası onlarınkinden üstünse, hep rastlanan bir olgu, ayrıca aşağı-

daysa da sonuç çoğu zaman değişmiyor. Araştırmalarında ilke değiştirme gereğini duymuyorlar; olsa olsa sıradışı bir durumda paçaları sıkıştı mı –olağanüstü bir ödülün kamçılamasıyla– eski *uygulama*larını daha kapsamlı ya da daha abartılı bir hale getiriyorlar ama ilkelerinden şaşmadan. Şu D. olayında sözgelimi, eylem ilkesini değiştirecek bir adım atılmış mı? Peki bu sıkıcı, usandırıcı, mikroskopla inceleme şamatası, yapının cephesini iki santimetre karelik bölümlere ayırıp kayda geçirmek ne demek oluyor? Hepsi Şef'in uzun meslek yaşamı boyunca uyduğu bildik arama anlayışının, insan zekasına ilişkin tek ya da bir dizi ilkenin abartılmış uygulanımı değil mi? *Bütün* insanların bir mektubu sandalye bacağına burguyla açılmış bir deliğe değilse de *mutlaka* gözden ırak bir köşeye saklayacağı saplantısı, sıradan bir insanı aynı mantıkla mektubu sandalye bacağındaki bir burgu-deliğine gizlemeye itmez mi? Ayrıca bu tip gizleme yerlerinin yalnızca sıradan durumlarda ve ortalama zekalı kişilerce kullanılacağı aklına gelmiyor mu? Çünkü bütün gizleme olaylarında, gizlenmiş nesnenin bu yöntemle rahatça ortaya çıkarılacağı, ilk anda hesaba katılır; o yüzden de keşfi, sezgi gücüne değil arayanların özenine, sabrına ve kararlılığına bağlıdır yalnızca; olay önemliyse –siyasal açıdan önem taşıması da aynı kapıya çıkar, hele ödül yüklüyse – söz konusu yordamların *şaştığı* asla görülmemiştir. Çalınan mektup Şef'in inceleme alanına girseydi –yani gizleniş yordamı Şef'in ilkelerine uysaydı– bulunması işten değildi derken

neyi kastettiğimi anlıyorsundur artık. Bizim memur şaşırıp kalmış durumda tam anlamıyla; ve yenilgisinin görünmez kaynağı, şairliğiyle ün saldığı için Bakan'ı kaçık sanması. Bütün salaklar şairdir *diyor* Şef içinden; böylece şairlerin salak olduğu yolunda bir çıkarsamayla *non distributio medii* hatasını işliyor."

"O adam gerçekten şair mi?" diye sordum. "Onlar iki kardeş, biliyorum; ikisi de yazar olarak ünlü, ama Bakan, yanılmıyorsam, Diferansiyel Hesapları üstüne yazdı. O matematikçi, şair değil ki."

"Yanılıyorsun; onu iyi tanırım; hem matematikçidir hem şair. İkisi *birden* olduğuna göre mantığı iyi çalışsa gerek; yalnızca matematikçilikle yetinseydi mantığı hiç işlemezdi, böylece Şef'in insafına kalırdı."

"Bütün dünyanın karşı çıkacağı bu düşüncelerle şaşırtıyorsun beni. Yüzyıllardır benimsenen bir görüşü hiçe saymak mı amacın? Matematik mantığı nicedir en kusursuz mantık sayılıyor."

"*Il y a à parièr*," diye yanıtladı Dupin, Chamfort'dan bir alıntıyla, *que toute idée publique, toute convention reçue, est une sottise, car elle a convenue au plus grand nombre.** Haklısın, matematikçiler sözünü ettiğin yaygın yanlışı yasallaştırmak için ellerinden geleni yaptılar, onu doğru diye ilan etmek az-buz bir yanılgı değil. Sözgelimi, daha önemli bir amaca uygun düşecek bir

* Bahse girilebilir ki, kitlelerin düşüncesi, benimsenen uzlaşmaların tümü, yığınların işine geldiğinden düpedüz zırvadır.

ustalıkla "çözümleme" sözcüğünü cebir alanında uygulamaya soktular. Bu özel kandırmaca Fransızların başının altından çıktı ama bir terim önem taşıyorsa –yani sözcükler, kullanımdan değer kazanıyorsa– o zaman Latince '*ambitus*' 'göz dikmek'i, '*religio*' 'din'i ya da '*homines honesti*' 'birtakım dürüst adamlar'ı ne kadar karşılıyorsa, '*çözümleme*' de 'cebir'i o kadar karşılıyor demektir."
"Parisli bazı cebircilerle kavgayı göze alıyorsun anlaşılan," dedim.
"Ben, soyut mantık dışında herhangi bir özel forma dayanarak geliştirilmiş yorumların yararını, dolayısıyla değerini tartışıyorum. Özellikle de matematiksel araştırmalarla varılan sonuçları tartışıyorum. Matematik, bir form ve nicelik bilimidir; matematik mantığıysa yalnız forma ve niceliğe dayalı gözlemlere uygulanan mantıktan öteye gitmez. Temel hata, *saf* cebir denilen şeyin doğrularının, soyut ya da genel doğrular olduğunu sanmaktır. Bu öyle ağır bir yanılgı ki evrensel çapta kabul görmesi beni kahrediyor. Matematiksel gerçekler, genel gerçeğinkilerle aynı *değildir*. Form ile nicelik arasındaki *bağlantı*, ahlak dendiğinde çoğu zaman hepten yanlıştır sözgelimi. Ahlakbilimde, birleştirilen parçaların bütüne eşit olduğu görüşü, çoğu zaman gerçeğe aykırı düşer. Kimyada da öyle. İti başta olmak üzere; çünkü farklı değer yüklenmiş iki itinin, birleştirildiklerinde, sonucun ikisinin tek tek değerlerinin toplamına eşit olması ille de gerekmez. Yalnızca *bağlantı* kapsamında geçerli başka matematiksel doğrular da vardır. Gelgelelim matematikçi, alış-

kanlıkla tartışılmaz doğrularından yola çıkar –onların her alana mutlaka uygulanabileceği inancıyla– bütün dünyanın sandığı gibi. Bryant, engin yapıtı 'Mitologya'sında, benzer bir yanılgı kaynağından söz eder: 'Her ne kadar Pagan masellerine inanılmasa da boyuna kendimizi unutup onlardan varolan gerçeklermiş gibi sonuçlar çıkarırız.' Oysa aslında Pagan olan cebirciler, Pagan mesellerine *gerçekten* inanırlar ve çıkarsamaları bellek sürçmesinden çok sanki açıklanmaz bir beyin kargaşasına bağlıdır. Şimdiye kadar, ne paydaları eşitleme becerisi dışında güvenilebilir bir matematikçi tanıdım ne de gizliden gizliye $x^2 + px$'in kayıtsız-şartsız q'ya eşit olduğuna inanmayan katışıksız bir matematikçi. İstersen, sınamak için bu beylerden birine $x^2 + px$'in bazı durumlarda q'yu tam tutmayacağına inandığını söyle, sonra da bir an önce onun yanından uzaklaşmaya bak, çünkü hiç kuşkusuz seni mat etmeye kalkışacaktır." Ben son söylediklerine gülerken, "Yani," diye sürdürdü sözünü Dupin, "Bakan, yalnızca matematikçi olsaydı Polis Şefi'nin bana bu çeki vermesine gerek kalmayacaktı demek istiyorum. Ne var ki ben onun matematikçi ve şair olduğunu biliyordum ve içinde bulunduğu koşulları gözönünde tutarak aldım önlemlerimi. Ayrıca onun bir saraylı ve yaman bir düzenbaz olduğunu da biliyordum. Bence böyle bir adamın polisin sıradan yöntemlerini hesaba katmaması, yolunun kesilip üstünün birkaç kere aranacağını kestirmemesi söz konusu değildi – zaten olaylar da bunları beklediğini kanıtlıyor. Şef'in başarıya giden yolda yardımcı

ipucu saydığı Bakan'ın geceleri sık sık evinde bulunmamasını ben, polislere evi tepeden tırnağa arama olanağı sağlamak ve bir an önce onları G.'nin sonradan vardığı sonuca –yani mektubun evde olmadığı kanısına– sürüklemek adına atılmış *yemler* diye görüyordum. Üstelik şimdi sana açıklamakta güçlük çektiğim yönteme, polisin gizli eşyaları aramakta kullandığı değişmez ilkeye ilişkin bu zincirleme düşüncelerin Bakan'ın kafasından da ister istemez geçtiğini seziyordum. Bu düşünce onu bütün sıradan oyukları yok saymaya itecekti eninde sonunda. Bence otel odasının en kuytu köşelerinin, en gözönündeki bölmeler gibi Polis Şefi'nin meraklı bakışlarına, ince didiklemelerine, delgilere ve mikroskoplara hedef olacağını kestiremeyecek kadar budala değildi. Kısacası, o yönde bir seçmeye zorlanmasa da dönüp dolaşıp *basitlik*te karar kılacaktı. İlk görüşmemizde Polis Şefi'ne belki de bu gizin çok açık-seçik olmasının kendisini bunca tedirgin ettiğini söylediğimde, attığı kahkahaları anımsıyorsun herhalde."

"Evet," dedim, "gülmekten kırılıyordu. Hatta bir ara kriz geçirdiğini sandım."

"Maddesel dünya, maddesel olmayana benzer örneklerle dolup taşar, böylece yavan dogmalar, gerçekle biraz renklenir, eğretilemeler ya da benzetiler, hem bir görüşü pekiştirmeye hem de bir tanımı zenginleştirmeye yarar. *Vis inertiæ* sözgelimi, fizikte de metafizikte de birdir sanki. Büyük bir kütleyi harekete geçirmenin küçüğe oranla daha güç olduğu ve dolayısıyla *momen-*

tum'unun bu güçlükle doğru orantılı olduğu birincide ne kadar geçerliyse ikincide daha geniş kapsamlı, daha güçlü, daha güvenilir ve şaşırtıcı zekaların, alt düzeydekilere oranla daha zor harekete geçtikleri, ilk adımlarında daha tutuk, çok kararsız oldukları da bir o kadar geçerlidir. Ayrıca dükkân tabelalarından hangilerinin en çok ilgi çektiğine dikkat ettin mi hiç?"

"Hiç düşünmedim doğrusu," dedim.

"Haritayla oynanan bir bulmaca vardır," diye sürdürdü sözünü. "Oyunculardan biri, öbüründen bir sözcüğü –bir kent, ırmak, devlet ya da bir imparatorluk– kısaca haritanın rengarenk, karmaşık yüzeyinde yer alan herhangi bir sözcüğü bulmasını ister. Oyunun acemisi, karşısındakileri kıstırmak amacıyla küçücük harflerle yazılmış adları bulur, oysa usta oyuncu, iri harflerle haritanın bir ucundan öbürüne yayılan sözcükleri seçer. Bunlar, tıpkı sokaklardaki ilanlar ya da tabelalar gibi çok göze battıkları için dikkat çekmezler, işte buradaki fiziksel yanılgı, zekanın bu çok açık seçik, çok sivri uyarıları gözden kaçırmamak adına çektiği manevi kaygının yansısıdır. Gelgelelim bu nokta, Polis Şefi'nin kavrama yetisinin ya üstünde ya da altında kalıyordu herhalde. Bakan'ın, bütün gözlerden gizlemek amacıyla mektubu herkesin burnunun dibinde bir yere koyma olanağını ya da olasılığını hiç hesaba katmamıştı.

"Ama ben D.'nin atak, işlek ve şaşmaz zekası üstüne düşündükçe; hele belgeden yararlanmak niyetindeyse, onu her zaman *el-altında* tutacağı gerçeğinden ve Şef hazretlerinin onun kendi bil-

dik arama alanında bulunmadığı yargısından yola çıkarak mektubu gizlemek için, gizlemeye asla yeltenmemek gibi daha kurnazca, daha usta bir yönteme başvuracağına inancım artıyordu.

"Kafam bunlarla dolu, yeşil camlı bir gözlük takıp güneşli bir sabah saatinde, şöyle kapıdan uğrar gibi Bakan'ın oteline gittim. D. odasındaydı, her zamanki gibi esniyor, kaykılıyor, geriniyor, can sıkıntısının doruğundaymış numarası yapıyordu. Belki de yaşayan insanların en hareketlisidir – ama kendisini görecek kimse yokken.

"Ondan geri kalmamak için gözlerimin zayıflığından yakındım, gözlük takma gereksinimime hayıflandım, bu arada gözlüğümün camları altından odayı tepeden tırnağa gözden geçirebiliyordum –kendimi konuşmaya kaptırmış görünmeme karşın.

"Yakınında oturduğu, üstünde karmakarışık mektuplarla kağıtların, bir iki sazın ve birkaç kitabın durduğu kocaman bir yazı masası, özellikle dikkatimi çekti. Yine de uzun süren çok titiz bir kolaçandan sonra masada özellikle kuşku uyandıracak bir şeye rastlamadım.

"Sonunda odayı çepeçevre tararken gözüme şömine rafının altında tam ortadaki küçük pirinç bir tokmaktan sarkan, mavi, kirli bir kurdeleyle tutturulmuş ucuz işlemeli, karton bir mektupluk ilişti. Üç dört bölmeli bu kutuda beş-altı kartvizitle tek bir mektup duruyordu. Mektup iyice pis ve buruşuktu. Neredeyse tam ortasından kopacak gibiydi – sanki biri, önce onu değersiz bulup yırtmayı tasarlamışken sonra karar değiştirmiş ya

da duralamıştı. Üstteki kocaman siyah D. mührü *çok* belirgindi ve zarif bir kadın yazısıyla doğrudan D.'ye yollanmıştı. Oysa rasgele, hatta anlaşıldığı kadarıyla küçümsercesine, kutunun üst bölmelerinden birine atılmıştı.

"Daha mektuba bakar bakmaz, aradığım mektup olduğu sonucuna vardım. Şu kadarı kesin ki, Polis Şefi'nin bize ayrıntılı tanımını verdiği mektuba benzer yanı yoktu. Bundaki D. mührü iri ve siyahtı, damgalıydı; öbüründekiyse küçük ve kırmızıydı ve S. ailesinin dükalık armasını taşıyordu. Bunda, Bakan'a ince ve kadınca bir elyazısıyla sesleniliyordu, öbüründeyse soylu kişiye yazılmış mektubun başlığı, belirgin bir biçimde atak ve kararlıydı; harflerin iriliği bile başlıbaşına bir anlam iletiyordu. İki mektup arasındaki *köklü* farkların bolluğu, bu mektubun pisliğinin ve buruşukluğunun D.'nin aksatmadığı alışkanlıklarına hiç mi hiç uymaması, bakanları belgenin değersizliğine inandırmak üzere tasarlanmış bir hileyi öylesine andırıyordu ki bunlar her konuğun görebileceği belgenin sergilenişindeki fütursuzlukla birleşince, yani daha önce vardığım sonuçları tıpatıp tutunca, odayı incelemek amacıyla gelen biri sıfatıyla kuşkum iyice perçinlendi.

"Ziyaretimi olabildiğince uzattım. Bir yandan Bakan'la her zaman etkilendiğini bildiğim bir konu üstüne ateşli bir tartışma yürütürken öte yandan olanca dikkatimi mektupta yoğunlaştırdım. Bu incelemede mektubun dış görünüşünü ve kutuya yerleştiriliş biçimini belleğime geçirdim ve sonunda geriye kalan önemsiz kuşkularımı da gi-

derecek bir keşifte bulundum. Kağıdın uçlarının gereğinden fazla yıpranmış olduğunu ayırt ettim. Önce katlanıp sıkıca bastırıldıktan sonra ilk katlanıştaki kırışıklıklara ya da kenarlara göre ters yönde katlanmış sert bir kağıdın eztkliğini yansıtıyordu. Bu keşif yeterliydi. Mektubun bir eldiven gibi tersyüz edildiği, yeniden zarflandığı kesindi bence. Bakan'a iyi sabahlar diledim, masaya altın bir enfiye kutusu bırakıp ayrıldım.

"Ertesi sabah enfiye kutusunu almaya uğradım ve bir gün önceki konuşmamızı hevesle sürdürdük. Biz lafa dalmışken otelin pencerelerinin tam altından tabanca patlamasına benzer bir ses geldi, ardından da kalabalığın korku yüklü haykırışlarıyla çığlıkları yükseldi. D. hemen pencereye koştu, açıp dışarı baktı. O arada ben mektup kutusuna gidip mektubu cebime attım ve yerine evde bir parça ekmek içiyle kolaylıkla tıpkısını çıkardığım D. mühürlü mektubu koydum.

"Sokaktaki kargaşa, tüfekli bir adamın sağa sola saldırmasından doğmuştu. Tüfeğini kadınlı-çocuklu bir kalabalığın ortasında ateşlemişti. İçinde kurşun olmadığı anlaşılınca da deli ya da sarhoş damgasını yemişti.

"O gidince D. pencerenin başından döndü. Ben zaten göz diktiğim kağıdı aldıktan sonra onun yanına gitmiştim. Biraz sonra iznini istedim, kalktım. Sokaktan geçen adamın delilik numarası, işime çok yaramıştı.

"Ama mektubun yerine bir suretini koymaktaki amacın neydi?" diye sordum. "Neden onu ilk gidişinde açıkça alıp çıkmadın?"

"D.'nin ne yapacağı belli olmaz, ayrıca sinirleri çok sağlamdır. Otelinde hizmetine koşanlar da vardır mutlaka. Senin önerdiğin çılgınlığa kalkışsaydım, Bakanlık dairesinden sağ çıkmayabilirdim. Paris'in sevimli insanları bir daha benden haber alamazlardı belki. Ama bu kaygılarım dışında bir amacım daha vardı. Benim siyasal eğilimlerimi bilirsin. Bu olayda söz konusu leydinin destekçiliğini seçtim. On sekiz ay boyunca Bakan, onu parmağında oynattı. Şimdi ipler onun elinde, çünkü Bakan mektubun artık kendisinde olmadığını fark etmediği için zorbalığını eskisi gibi sürdürecek. Böylelikle kaçınılmaz bir biçimde siyasal yaşamının sonunu hazırlayacak. Yıkımı da müthişten çok gülünç olacak. *Facilis descensus Averni*'den söz edebiliriz tabii; ama Catalani'nin şarkı söylemek konusunda dediği gibi yukarılara tırmanmak, inmekten çok daha kolaydır. Bu olayda inene hiçbir yakınlık –en azından acıma– duymuyorum. *Monstrum horrendum*, o düpedüz ilkeden yoksun bir dâhi. Yine de Polis Şefi'nin 'önemli bir kişilik' dediği kadın kendisine meydan okuduğunda aklından neler geçtiğini bilmek isterdim doğrusu, yani mektup kutusuna elimle koyduğum mektubu açıp okumak zorunda kaldığında."

"Yoksa mektuba özel bir şey mi koydun?"

"Doğrusunu istersen, kutuyu boş bırakmak bana pek doğru gelmedi – çok aşağılayıcı olurdu. Bir zamanlar Viyana'dayken D. bana kötü bir oyun oynamıştı, kendisine o gün tatlı tatlı söylediğim gibi yaptığı aklımdan asla çıkmamıştı. Zekasını alt etmiş kişinin kimliği kafasını kurcalayacaktı,

ona bir ipucu sunmak geldi içimden. Benim elyazımı çok iyi tanır, o yüzden boş kağıda şunu geçirdim–

–Un dessein si funeste,
*S'il n'est digne d'Atrée, est digne de Thyeste.**

Bu dizeler Crébillon'un 'Atreus'unda bulunabilir."

* Böylesine karanlık bir tasarı
Atreus'a yaraşmazsa yaraşır Thyestes'e.

Şişedeki Pusula

Qui n'a plus qu'un moment à vivre
N'a plus rien à dissimuler*
Quinault, Atys

Anayurdum ve ailem üstüne söyleyecek fazla sözüm yok. Kötü alışkanlıklar ve uzun yıllar, beni birinciden uzaklaştırdı, ikinciden kopardı. Ailemin serveti, sıradan sayılmayacak bir öğretim görmemi, sorgulamaya yatkın kafamsa erken yaşta meyvelerini veren birikimimi titizlikle düzene sokmamı sağladı. Her şey bir yana, Alman ahlakçıların yapıtları keyif verdi bana; onların dil cambazlıklarına duyulan genel hayranlığa kapıldığımdan değil, şaşmaz düşünme yeteneğimle laflarının düzmeceliğini kolay anladığımdan ötürü. Sık sık, dehamın yavanlığıyla suçlanmışımdır; düşgücümdeki aksaklık, hep bir suç olarak yüklenmiştir üstüme, görüşlerimdeki Pyrrhoculuk**

* Yaşayacak tek bir anı olanın
saklayacak hiçbir şeyi yoktur

** Elisli Pyrrho tarafından ileri sürülen ve insan bilisindeki hiçbir şeyin kesin olmadığını iddia eden septik görüş.

ise adımın kötüye çıkmasına yol açmıştır. Gerçekten de fiziksel felsefeden aldığım büyük tat, korkarım bu çağın yaygın bir yanılgısıyla bulandırdı beynimi – olaylara göndermelerde bulunmak, en bağlantısızını bile o bilimin ilkeleriyle açıklamak huyunu demek istiyorum. Genelde gerçeğin sarp yollarından boş-inancın *ignes fatui*'sine sürüklenmeye benim kadar yatkın biri yoktur. Bu açıklamaya gerek duymamın nedeni, anlatmak zorunda olduğum inanılmaz öykünün, düşgücünden yana sıfır bilimsel kafalı birinin başından geçtiği için deli zırvası diye algılanmamasıdır.

Yurt dışında yıllarca kaldıktan sonra 18— yılında, zengin ve kalabalık Java adasının Batavia limanından Sunda adalarının Archipelago'suna giden gemiye binmiştim. Herhangi bir yolcuydum – bir iblis gibi peşimi bırakmayan tedirginlik dışında bir yolculuk nedenim yoktu.

Teknemiz, yaklaşık dört yüz ton ağırlığında, bakır kaplama, Bombay'da Malabartiki kerestesinden yapılmış güzel bir gemiydi. Lachadive adalarından yüklenmiş ham pamuk, yağ, ayrıca hint keneviri, hurma peltesi, manda yağı, hindistancevizi, kakao ve birkaç sandık afyon da vardı gemide. Yükleme işi acemice yapıldığından gemi, bir süre sonra yan yattı.

Biz ufacık bir esintinin yardımıyla yol alarak Java'nın doğu kıyısında günlerce kaldık. Archipelago rotamızda arasıra rastladığımız küçük vardakavoları saymazsak seyrimizin tekdüzeliğini bozan hiçbir olayla karşılaşmadık.

Bir akşam, küpeşteden sarkarken kuzeybatıya kayan benzersiz, öbürlerinden apayrı bir bulut gördüm. Hem rengi şaşırtıcıydı hem de Batavia'dan çıktığımızdan beri gördüğümüz tek buluttu. Günbatımına kadar onu dikkatle gözledim, sonunda aynı anda doğuya ve batıya yayıldı, ufku dar bir buğu dilimiyle kapladı, uzun bir kumsal çizgisi gibi. Derken ayın koyu kızıl rengi ve denizin tuhaf özelliği çekti dikkatimi. Deniz hızlı bir değişim geçiriyordu, su her zamankinden daha saydamdı. Dibi açık seçik görsem de baş tarafa geçtiğimde geminin on beş kulaca indiğini fark ettim. Hava, dayanılamayacak kadar sıcaktı artık, ısınmış ütüden yükselen sarmal buğularla yüklüydü. Gece ilerledikçe hiçbir esinti kalmadı, akla getirilemeyecek bir kıpırtısızlık. Kıç taraftaki mumun alevinin titrediği seçilmiyordu bile, iki parmak arasındaki uzun bir saç teli, en ufak bir titreşim yakalayamadan kalakalıyordu. Yine de kaptan hiçbir tehlike belirtisi göremediğini söyledi, kıyıya bodoslama yanaşacağımıza göre yelkenlerin sarılmasını, demir atılmasını buyurdu. Gözcüye gerek yoktu ve çoğunluğu Malayalılardan oluşan tayfalar, güverteye yayılıp yattılar. Ben alta indim – bir uğursuzluğun çatacağına ilişkin yoğun bir önseziyle. Gerçekten de her ipucu bir samyelinin patlayacağı korkumu pekiştiriyordu. Kaptana korkularımdan söz ettim ama o dediklerime kulak asmadı, bana bir yanıt vermeye gönül indirmedi. Yine de gerginliğim, uyumamı engelledi, geceyarısına doğru güverteye çıktım. Kamara merdiveninin üst basamağına vardığımda, ancak hızlı

dönen bir değirmen çarkının çıkarabileceği müthiş bir uğultuyla sarsıldım ve daha ne olup bittiğini kavrayamadan geminin içe doğru göçtüğünü gördüm. Biraz sonra bir köpük salvosu hepimizi alabora etti, üstümüzden aşarak kıç ve baş güvertelere savurdu.

Kasırganın şiddeti, geminin kurtulmasını sağladı büyük ölçüde. Dalgalardan serseme dönmüştüm, kendime geldiğimde, gemi bütünüyle su altında kalmasına karşın –öyle ki direkleri bile batmıştı– bir dakika sonra ağır ağır sulardan sıyrıldı, fırtınanın dayanılmaz basıncıyla bir süre yalpaladıktan sonra dengesini tutturdu.

Ölümden kurtulmamı hangi mucizeye borçluyum bilemem. Dalgaların ürküntüsünü atlattıktan sonra kendimi, bodoslama direği ile dümen arasına sıkışmış buldum. Ayağa güçlükle kalktım, sersem sersem çevreye baktığımda önce dev dalgalarla kuşatıldığımız izlenimine kapıldım; en çılgın düşgücünü yaya bırakacak korkunçlukta, fokurtulu dalgaları tepelere yükselen bir burgaçta kıstırılmıştık. Biz tam limandan ayrılırken gemiye binen ihtiyar bir İsveçlinin sesini duydum. Vargücümle seslendim ona, o da sendeleyerek yanıma koştu. Kazadan yalnız ikimizin sağ çıktığını anlamamız uzun sürmedi. Bizim dışımızda gemideki herkes sulara gömülmüştü – kaptanla tayfalar uykularında boğulmuş olmalıydılar çünkü kamaraları su basmıştı. Yardım almadan geminin güvenliğini sağlamak adına yapacağımız fazla bir şey yoktu; çabalarımız, bir anda bastıran batma korkusuyla sekteye uğradı. Palamarımız, lime

lime olmuştu elbette, hem de kasırganın ilk rüzgarında, yoksa denizin dibini boylamıştık. Dalgalarda büyük bir hızla sürükleniyorduk, su, fışkırtılar çiziyordu tepemizde. Kıç tarafta hasar büyüktü, hemen her yerden ağır yara almıştık; ama pompaların tıkanmadığını, fazla safra atmadığımızı görünce çok sevindik. Fırtınanın ilk hızı kalmamıştı, rüzgarın şiddetinden de pek korkmuyorduk; gelgelelim hepten kesilmesi içimizi kararttı; perişan halimizle biraz sonra bindirecek korkunç köpürtüde ister istemez yokolacağımızı çok iyi biliyorduk. Ama bu haklı kaygı hemen doğrulanacağa hiç benzemiyordu. Tam beş gün ve gece boyunca –bu arada tek yiyeceğimiz, ön kasaradan binbir güçlükle kurtarabildiğimiz azıcık hurma peltesiydi– hurda gemi, samyelinin ilk vuruşuyla kıyaslanmasa da daha önce benzerini görmediğim bir fırtınanın deli esintileriyle boğuştu amansızca. İlk dört günlük rotamız –ufak tefek sapmalar dışında– Güneydoğuya Güneydi, Yeni Hollanda kıyısından geçmiş olmamız gerek. – Beşinci gün hava buz kesti, oysa rüzgarın yönü azıcık kuzeye kaymıştı. Güneş, hastalıklı, solgun bir ışıkla doğdu ve hiçbir belirgin ışıltı saçmaksızın azıcık tırmandı ufka. Ortalıkta bulut görünmüyordu, yine de rüzgar azmıştı, bir öfke nöbetine tutulmuşçasına esiyordu. Galiba öğleye doğru yine çıkan güneşe takıldı gözümüz; doğru dürüst bir ışık saçmıyordu, sanki ışınları polarmış gibi donuk, puslu bir ışıltı, o kadar. Çalkantılı denize batmadan önce, güneşin odağındaki ateşler, ne idüğü belirsiz bir gücün eliyle telaşla söndürül-

müşçesine yokoldu birdenbire. Dipsiz okyanusa dalarken loş gümüşsü bir çerçeveydi yalnızca. Altıncı günü boşuboşuna bekledik –ben o günü hâlâ görmedim– İsveçli hiç görmedi. O andan başlayarak zifiri karanlıkla sarmalandık, öyle ki gemiden yirmi adım ötesini seçemiyorduk. Tropiklerde alıştığımız o fosforlu deniz-ışıltısını aratan bitimsiz gece, çevremizi kuşatmayı sürdürüyordu. Ayrıca, fırtına aynı azgınlıkla sürse de, o zamana kadar bize eşlik etmiş çatlayan dalgaları ya da köpükleri artık göremeyeceğimizi kavradık. Her yanımız korku, koyu karanlık ve kara, yapışkan bir abanoz çölüyle kaplıydı. Boş inançlardan doğan korku, yavaş yavaş ihtiyar İsveçli'nin ruhuna işledi, benim ruhumsa suskun bir şaşkınlıkla kalakalmıştı. Geminin bakımıyla hiç ilgilenmedik, neye yarardı ki, ve kendimizi mizana direğine olabildiğince sıkı bağlayarak bu okyanus dünyasına acı acı baktık. Ne zamanı hesaplayabiliyorduk, ne de durumumuza ilişkin bir kestirim yürütebiliyorduk. Yine de önceki denizcilerden çok daha fazla güneye açıldığımızın farkındaydık ve bildik buz kütleleriyle karşılaşmamamıza çok şaşırıyorduk. Bu arada her an, son anımız olduğu gözdağını veriyordu bize – kabaran her dalga bizi yutma telaşındaydı. Böyle bir çalkantı aklımın ucundan geçmezdi, hemen sulara gömülmememiz bir mucizeydi. Arkadaşım, yükümüzün hafifliğinden söz açtı, gemimizin üstün özelliklerini anımsattı; benimse umudun umutsuzluğunu duymaktan başka bir şey gelmiyordu elimden, bence en fazla bir saat içinde çatacak

ölüme hazırlanıyordum çünkü aldığımız her milde koca kara dalgaların kabartısı daha da ürkünçleşiyordu. Arasıra Albatrosun erişemeyeceği bir yükseltide soluk soluğa kalıyor – arasıra da havanın çürüdüğü, hiçbir sesin Kraken kuşunun uykusunu bozamadığı bir su cehennemine baş döndürücü bir hızla iniyorduk.
O uçurumlardan birinin dibine vardığımızda, arkadaşımın korku yüklü çığlığı yardı geceyi "Baksana! Baksana!" diye haykırdı kulağıma. "Tanrım! Bak! Bak!" O haykırırken, içine yuvarlandığımız engin boşluğun kıyılarını yalayan ve güverteyi keskin bir parıltıya boğan donuk, koyu kırmızı ışığı fark ettim. Yukarı baktığımda kanımın akışını donduran bir görünümle karşılaştım. Tam tepemizde, ürkütücü bir yükseklikte, sarp uçurumun kıyısında, belki dört bin tonluk dev bir gemi duruyordu. Kendi yüksekliğinin yüz katı bir dalganın üstünde olmasına karşın o hatta ya da Doğu Hint hattında işleyen herhangi bir gemiyle kıyaslanamayacak kadar kocamandı göründüğü kadarıyla. İri gövdesi, paslı siyah renkteydi, gemilere özgü herhangi bir oyma yoktu üstünde. Açık lombar kapaklarından, bir dizi pirinç topun ağzı uzanmıştı, cilalı yüzeyler armada sallanıp duran sayısız savaş fenerinin alevini saçıyordu. Ama bizde asıl korku ve şaşkınlık uyandıran, geminin o doğaüstü denizin, o başedilmez kasırganın göbeğinde yelkenle yol alabilmesiydi. Onu ilk görüşümüzde yalnızca pruvası seçiliyordu – dipsiz uçurumdan usulca ağarken. Müthiş bir dehşet anında başdöndürücü dorukta duraladı, kendi

saltanatını düşünürcesine, sonra sarsıldı, yalpaladı ve sulara battı.
Aynı anda nasıl olup da kendimi ansızın toparladım bilmiyorum. Elimden geldiğince hızlı uzaklaşarak biraz sonra bastıracak gümbürtüyü bekledim korkusuzca. Bizim gemi sonunda çabalamaktan vazgeçmiş, başüstü batmaya başlamıştı. Sulara gömülen kocaman kütle, geminin zaten suyun altında kalmış bölümüne çarpmıştı, sonuçta karşıkonmaz bir sarsıntıyla yabancı geminin küpeştesine savruldum.
Ben düşerken gemi yerinde dönüp duruyordu, tayfaların gözünden kaçmamı o kargaşaya borçluydum. Pek güçlük çekmeksizin aralık ambar kapağından süzüldüm kimselere görünmeden, içerde gizlenebileceğim bir yer ayarladım. Neden öyle yaptım, bilemiyorum. Geminin tayfalarını görür görmez içime düşen belirsiz korkudan kaynaklanıyordu belki gizlenmem. Daha ilk bakışımda bir sürü aykırılık, kuşku ve korku ipucu aldığım bu insanlara kendimi bırakamazdım. O yüzden ambarda gizlenecek bir yer bulmayı uygun gördüm. Geminin bordasındaki tahtaların bazılarını aralayarak dev kaburgaya sığınabileceğim bir yol açtım.
Daha işimi tam bitirmemiştim ki yanıbaşımda bir ayak sesi ilgimi çekti. Adamın biri, saklandığım yerden bitkin, sarsak adımlarla geçiyordu. Yüzünü göremiyordum ama genel görünüşünü saptama olanağım vardı. Çok yaşlı ve hastalıklı izlenimi uyandırıyordu. Dizleri yaş-yükünün altında bel veriyor, bütün gövdesi bu ağırlıkla sarsılıyor-

du. Kısık, hırıltılı bir sesle anlayamadığım bir dilde birşeyler mırıldanıyordu kendi kendine, sonra benzersiz birtakım deniz gereçleriyle çürümüş haritaların yığıldığı bir köşeye yürüdü. Davranışları, ikinci bir çocukluğun utangaçlığıyla bir tanrıya yaraşır suskun onurun çılgın bir bileşimiydi. Sonunda güverteye çıktı, onu bir daha görmedim.

Adlandıramadığım bir duygu ruhuma el koymuş durumda – çözümlenmeye izin vermeyen, aldığım eski derslerin açıklamakta yetersiz kaldığı, korkarım geleceğin bile bana anahtarını sunmayacağı bir sezgi. Benimki gibi bir kafa yapısı, sonuncu olasılığı uğursuzluk sayar. Asla –biliyorum ki asla– düşüncelerimin kaynaklarını tam çözemeyeceğim. Hele bu düşüncelerin yepyeni kaynaklardan serpildikleri için belirsiz olmaları hiç de şaşırtıcı değil. Yeni bir anlam – yeni bir öz işledi ruhuma.

Bu korkunç gemiye ayak basalı çok oldu ve galiba yazgımın ışınları bir odakta toplanıyor. Anlaşılmaz birtakım adamlar! Ne olduğunu kavrayamadığım bir uyuşturulma yöntemine kendilerini kaptırmış, yanımdan beni görmeden geçiyorlar. Gizlenmem düpedüz delilikmiş, çünkü bu insanlar *görmüyorlar ki.* Daha demin ikinci kaptanın gözlerinin önünden geçtim – biraz önce de kaptanın özel kamarasına girip bu notları yazmamı sağ-

layacak gereçleri aldım. Zaman zaman bu günceyi sürdüreceğim. Onu dış dünyaya ulaştırma fırsatını belki bulamayacağım, doğru, ama yılmamakta kararlıyım. Son anda pusulayı bir şişeye sokup denize atacağım.

Bana yeni bir düşünce alanı açan bir olay patlak verdi. Böyle şeyler, denetlenmeye gelmeyen Şans'ın bir oyunu mudur? Güverteye çıkmış, kimsenin dikkatini çekmeden filikanın dibindeki ıskalarya ve eski yelken yığınları arasına atmıştım kendimi. Yazgımın garipliğine şaşarken, farkına varmadan, yanımdaki bir fıçının üstünde duran düzgün katlanmış bir cunda yelkeninin uçlarına bir katran fırçası sürmüşüm. Cunda yelkeni şimdi geminin üstünde ve fırçanın rasgele bıraktığı izler dağılıp KEŞİF sözcüğünü ortaya çıkarıyor.

Geminin yapısı üstüne sık sık gözlemlerde bulundum son günlerde. Silahla donatılmış olmasına karşın bence bir savaş zırhlısı değil. Arması, yapısı ve donanımı bu varsayımı hiç desteklemiyor. Ne *olmadığını* çarçabuk anlayabiliyorum da – ne *olduğunu* söylemek korkarım olanaksız. Ne olduğunu çıkaramıyorum ama garip modelini, benzersiz serenlerini, dev gövdesiyle azman yelken takımlarını, dümdüz pruvasıyla kıç tarafının epeski tasarımını gözden geçirirken arasıra bildik şeyler yokluyor kafamı, bu tür bulanık anımsama gölgelerine her zaman eskiden kalma yabancı güncelerin ve çağların olağanüstü anısı karışır.

Geminin kaburgasını inceliyorum. Bilmediğim bir maddeden yapılmış. Bu amaca uygun değilmiş gibi garip bir özelliği var tahtanın. Bu denizlerde seyretmesi, yıllarla çürümesi bir yana, son derece *gözenekli* olmasından söz ediyorum. Belki abartılı bir gözlem gibi gelecek ama bu tahta, bodur meşenin bütün özelliklerini taşıyabilirdi, tabii bodur meşe, doğadışı yollardan şişirilebilseydi. Yukarıdaki tümceyi okurken deniz-çalığı ihtiyar bir Hollandalı gemicinin garip bir özlü-sözü geliyor aklıma. Sözlerinin doğruluğundan kuşku duyulduğunda, "Dediğim," derdi, "dediğim, üstündeki geminin canlı bir denizci kalıbına bürüneceği bir deniz kadar gerçek."

Bir saat kadar önce kendimi bir grup tayfanın arasına atacak cesareti topladım. Benimle hiç ilgilenmediler, tam ortalarında dursam da varlığımdan bütünüyle habersiz görünüyorlardı. Ambarda rastladığım adam gibi geçkinlik izleri taşıyordu hepsi. Elden ayaktan kesilmişlerdi; omuzları iki büklümdü; buruşuk tenleri rüzgarda takırdıyordu; sesleri usul, titrek ve boğuktu; gözleri, yılların hummasıyla çakmak çakmaktı; ve aklaşmış saçları fırtınada savrulup duruyordu. Çevrelerine, güvertenin her yerine, yapım tarihleri asla kestirilemeyecek acayip matematik gereçleri saçılmıştı.

Az önce tepedeki bir cunda yelkeninden söz etmiştim. O günden bu yana rüzgarsız kalan tekne,

güneye doğru sürdürdü rotasını, direklerinden seren uçlarına kadar yığılmış yelken paçavralarıyla kaplı görkemli cundalarını her an kişioğlunun imgelemine sığmayacak korkunçlukta bir su cehennemine daldırarak. Demin güverteden ayrıldım, ben orada ayakta duramıyorum ama tayfalar galiba pek güçlük çekmiyorlar. Bana kocaman gemimizin bir anda yutulup gitmemesi, mucizelerin mucizesi gibi geliyor. Anlaşılan, Sonsuzluğun kıyısında, uçuruma son bir dalış yapmadan dolanmaya mahkûmuz. Şimdiye kadar gördüğüm dalgaları bin kat aşan sersemleticilikteki dalgaları ok hızında bir martı rahatlığıyla aşıyoruz; şatafatlı sular, cinler gibi ama güçleri yalnızca basit gözdağlarıyla sınırlı, yok etmeleri yasaklanmış su dibi cinleri gibi başlarını doğrultuyorlar üstümüzde. Ölümü sık sık sıyırtmamızı, böyle bir etkiyi yaratabilecek tek doğal nedene bağlıyorum ister istemez. Geminin güçlü bir akıntının ya da zorlu bir burgacın etkisine girdiğini düşünmem şart.

Kaptanla yüzyüze görüştüm, üstelik kendi kamarasında – ama umduğum gibi benimle hiç ilgilenmedi. Dışardan bakan herhangi birine sıradışı gelebilecek hiçbir özelliği olmasa da – ona bakarken içim müthiş bir şaşkınlıkla karışık gemlenmez bir saygı ve korku duygusuyla doldu. Benim boyumda yani 1.65 dolaylarında. Beden yapısı zarif, ince, ne tıknaz ne de cılız. Ama benim ruhumu sarsan –kutsallığıyla sarsan şey, yüzündeki anlatımın benzersizliği– ihtiyarlığın yoğun,

harika, coşturucu kanıtının böylesine kesin ve abartılı vurgulamasıydı. Alnı pek kırışmamış olsa da çok uzun yılların damgasını taşıyor sanki. Aklaşınış saçları geçmişin tutanakları, daha da boz gözleriyse geleceğin Kahinleri. Kamaranın döşemesine garip, demir-tutturaçlı koca dosyalar ve çürümeye yüz tutmuş bilim gereçleriyle çoktan unutulmuş, işlevsiz haritalar saçılmıştı. Kaptan başını eğmişti, ateşli, tedirgin gözlerle elinin altındaki bir kağıdı inceliyordu, bence bir görev belgesiydi ve mutlaka bir hükümdarın imzasını taşıyordu. Gemide rastladığım ilk denizci gibi o da kendi kendine yabancı bir dilde, kısık sesle birşeyler mırıldandı, adam dirseğimin dibindeydi ama yine de sesi sanki bir mil öteden geliyordu.

Gemi ve içindekiler, tepeden tırnağa Antik Çağ ruhuyla dolu. Mürettebat, gömülmüş yüzyılların hortlakları gibi salınıp duruyor ortalıkta; gözlerinde bir canlılık ve telaş okunuyor; hele savaş-fenerlerinin çiğ ışıltısında parmakları yolumu kesince daha önce hiç bilmediğim bir duyguya kapılıyorum, eski zaman kalıntılarıyla ömrüm boyu uğraşmayı iş edinsem de; Baalbek'in, Tadmor'un ve Persepolis'in yıkık sütunlarının gölgelerini ruhum bir yıkıntıya dönene kadar solusam da.

Çevreme baktığımda önceki korkularımdan utanıyorum. Şu ana kadar peşimizi bırakınayan kasırgada korkudan titredimse rüzgarla okyanu-

sun giriştiği ve hortum, samyeli gibi sözcüklerin bile iletmekte yetersiz kaldığı bu denizle rüzgar savaşı sırasında korkudan ödüm kopmayacak mı? Geminin çevresinde sonsuz gecenin karanlığıyla köpüksüz dalgaların kargaşası sürüyor; gelgelelim her iki yanımızda, bir kulaç ötede, başdöndürücü buz kütlelerinin belli belirsiz, bomboş göğe doğru yükselişleri seçilebiliyor arasıra, evrenin surlarını andırıyorlar.

Düşündüğüm gibi, gemi akıntıya kapılmış; eğer bu sözcük, beyaz buzlara çarpıp uğuldadıktan, gürledikten sonra güneye doğru bir çağlayan hızıyla bindiren bir gelgite yakıştırılabilirse.

Duygularımın dehşetini gözönüne getirmek sanırım olanaksız; gelgelelim bu acımasız yörelerin gizlerine erme merakım, umutsuzluğuma bile baskın çıkıyor, bu gidişle ölümün en tiksinç biçimine razı edecek beni. Heyecanlandırıcı bir bilgiye doğru doludizgin yol aldığımız kesin – çözümü yıkıma patlayacak, asla vazgeçilmez bir gize doğru. Belki bu akıntı bizi tam güney kutbuna sürüklüyor. Böylesine çılgın bir varsayımın bütün olasılıkları barındırdığını itiraf etmek gerek doğrusu.

Tayfalar tedirgin, titrek adımlarla güverteyi arşınlıyorlar; ama yüzlerinde umutsuzluğun kayıtsızlığından çok umudun atılganlığı okunuyor.

Bu arada rüzgar hâlâ kıçtan esiyor ve yığınla yelkenbezi taşıdığımız için gemi arasıra sulardan sıyrılıyor – Ah felaket üstüne felaket! Buz ansızın sağda ve solda yarılıyor ve biz surlarının tepesi ta uzaklarda karanlıkta yokolan dev bir amfitiyatronun çevresinde çok-merkezli, kocaman halkalar çizerek başdöndürücü bir hızla dönüp duruyoruz. Yazgım üstüne düşünecek zamanım pek kalmayacak – halkalar gittikçe daralıyor – burgacın kıskacına delice dalıyoruz – okyanusla kadırganın gümbürtüsü ve kükremesiyle yalpalıyor gemi, Tanrım ve ... batıyoruz.

Not: "Şişedeki Pusula", ilk kez 1831'de yayımlandı, aradan çok uzun yıllar geçmeden Mercator'un haritalarıyla karşılaştım, orda okyanus, dört ağızdan Kuzey Kutbu Akıntısı'na, yeryüzünün derinliklerince emilmeye koşarken gösteriliyordu; Kutupsa gözalabildiğine yükseklere tırmanan kara bir kayaydı.

M. Valdemar Olayındaki Gerçekler

M. Valdemar olayındaki olağanüstülüğün ateşli tartışmalara yol açmasında şaşılacak bir yan gördüğümü söyleyecek değilim. Zaten açmaması bir mucize olurdu – hele koşullar düşünüldüğünde. Gerek söz konusu tarafların tümünün olayı kamuoyundan gizlemek isteğine uymak, gerek soruşturmanın –bizim çabalarımız sonucunda– daha aydınlatıcı bilgilerle beslenmesini sağlamak amacıyla şimdilik bir açıklama yapılmaması yüzünden birtakım uyduruk ya da abartılı haberler sızdı ortalığa ve bir sürü yalan-yanlış yorumla kuşkuya yol açtı doğallıkla.

Artık *gerçekleri* kendi anladığım kadarıyla aktarmak düşüyor bana. Tam olarak şöyle:

Son üç yıldır, kafam sık sık manyetizma konusuna takılıyordu; dokuz ay falan önce birdenbire, bu alanda şimdiye kadar girişilmiş bir dizi deneyde

umulmadık, nedeni asla açıklanamayacak bir savsaklama gördüm ansızın; şimdiye kadar hiç kimse *articulo mortis** durumunda manyetize edilmemişti. Böylelikle; bir, o durumdaki bir hastanın manyetizmanın etkisine kapılıp kapılmadığı; iki, bu tür bir etkilenme varsa o durumda etkinin azaldığı mı arttığı mı; üç, ölümün sokuluş hızının bu süreçle ne ölçüde ya da ne süreyle engellenebildiği saptanamıyordu. Açıklık getirilmesi gereken başka noktalar da vardı ama benim merakımı asıl uyandıran bunlar – özellikle doğuracağı sonuçların tartışılmaz önemi yüzünden sonuncuydu.

Bu ince ayrıntıları sınamamı sağlayacak birşeyler aranırken aklıma dostum Ernest Valdemar geldi; kendisi 'Bibliotheca Forensica'nın ünlü derlemecisi ve 'Wallenstein' ile 'Gargantua'nın Lehçe uyarlamalarının (Issachar Marx takma adıyla) yazarıdır. 1839'dan bu yana çoğu zaman Harlem, New York'ta oturan M. Valdemar, beden yapısının rastlanmadıklığı yüzünden çok dikkat çekicidir (ya da çekiciydi); dizlerinden aşağısı, John Randolph'u andırıyordu bir kere, sonra saçlarının siyahlığıyla taban tabana zıt düşen ak bıyıklarıyla peruk takmış izlenimi uyandırıyordu bakanların çoğunda. Aşırı sinirli olması, onu manyetizma deneylerine elverişli kılıyordu. Bir iki girişimimde kendisini pek güçlük çekmeden uyutabilmiştim ama garip yapısından beklediğim başka sonuçlarda düş kırıklığına uğramıştım. İstenci,

* Ölüm anında.

hiçbir zaman bütün bütüne denetimimin altına girmiyordu; uzgörü açısından ondan güvenilebilir bir bilgi elde edemedim. Bu alanlardaki başarısızlığımı, onun sağlığının bozukluğuna yordum hep. Kendisiyle tanışmamdan birkaç ay önce doktorları ona verem tanısı koymuştu. Yaklaşan yıkımından kaçınılmaz, üzülmeye değmez bir olay gibi söz ederdi.

Demin aktardığım düşünceler kafama takılınca M. Valdemar'ı anımsamam doğaldı tabii. Sağlam felsefesini o kadar iyi biliyordum ki *ondan* işkillenmem söz konusu değildi; ayrıca, Amerika'da işimize burnunu sokacak akrabası yoktu. Ona bütün içtenliğimle açtım konuyu; bunca derinden ilgilenmesine doğrusu şaşırdım. Şaşırdım diyorum, çünkü her ne kadar şimdiye kadarki deneylerimde kendini isteğiyle ellerime bıraksa da yaptıklarıma ilgi gösterdiğini belirtecek hiçbir ipucu vermemişti. Hastalığı, ölümle son bulacak dönemin ne zaman çatacağının kılıkılına hesaplanabildiği türdendi, sonunda aramızda kararlaştırdık, doktorunun öleceğini bildirdiği süre başlamadan yirmi-dört saat önce beni çağıracaktı.

M. Valdemar'dan kendi yazdığı şu ilişikteki notu alalı yedi ayı çoktan geçti:

Sevgili P.

Şimdi gelsen iyi olur bence. D. ile F., yarın geceyarısından sonra işimin biteceğinde birleşiyorlar; galiba zamanda hiç de yanılmıyorlar.

Valdemar

Bu not, yazıldığından yarım saat sonra elime geçti, ve on beş dakikaya kalmadan ölümcül hastanın odasındaydım. Onu on gündür görmemiştim, bu kısa sürede uğradığı korkunç değişimden düpedüz ürktüm. Yüzü kurşunumsu bir renk almıştı; gözlerinde fer kalmamıştı ve bedeni öylesine erimişti ki bir deri bir kemikti. Ağzından boyuna salya geliyordu. Nabız atışları pek seçilmiyordu. Yine de her nasılsa hem bilinci yerindeydi hem de fiziksel gücünün bir bölümü. Konuşması düzgündü –birtakım yatıştırıcı ilaçları kendi başına içebiliyordu– ve odaya girdiğimde bir not defterine kurşun kalemiyle bazı notlar düşüyordu. Yatağında sırtı yastıklarla desteklenmişti. Doktor D. ile F. başındaydılar.

Valdemar'ın elini sıktıktan sonra bu centilmenleri bir kenara çektim ve onlardan hastanın durumu hakkında ayrıntılı bilgi aldım. Sol akciğer, on sekiz aydır yarı-kemikleşme ya da kıkırdaklaşma sürecindeydi ve elbette yaşam için gerekli bütün işlevlerden yoksundu. Sağ akciğerin üst kısmı tam değilse bile yer yer kemikleşmişti, alt kısımsa iç içe geçmiş bir irinli urlar yumağıydı, bir noktada kaburgalara sımsıkı bir yapışma gözlemleniyordu. Sağ lobdaki bu belirtiler, yakınlarda ortaya çıkmıştı. Kemikleşme, alışılmadık bir hızla ilerlemişti; daha bir ay önce bunların hiçbirine rastlanmamıştı, yapışmaysa üç gün önce başlamıştı. Verem dışında, hastada atardamar anevrizması olmasından kuşkulanılıyordu; gelgelelim bu noktada kemikleşme belirtileri, kesin bir tanıyı engelliyordu. İki doktor da M. Valdemar'ın ertesi

gün (Pazar) geceyarısı sularında öleceği görüşünde birleşiyorlardı. O sırada Cumartesi akşamıydı, saat yediydi.

Tek başıma yüksek sesle düşünebilmek için hastanın başucundan ayrıldım, doktor D. ile F. onunla son kere vedalaşıp gitmişlerdi. Bir daha uğramayı düşünmüyorlardı ama benim ricam üstüne ertesi gece on dolaylarında hastaya bir daha uğramayı kabul ettiler.

Onlar gittikten sonra M. Valdemar ile yaklaşan ölümü ve özellikle de girişeceğim deney konusunda rahatça konuştum. Hazır olduğunu, hatta can attığını belirterek beni hemen harekete geçmeye zorladı. Yanımızda bir erkek ve bir kadın hastabakıcı vardı; gelgelelim ben, onlardan daha güvenilir birilerinin tanıklığı olmaksızın bu tür bir işe iç rahatlığıyla girişemezdim, ani bir kaza durumunda benim suçsuzluğumu kanıtlayamazlardı. O yüzden girişimlerimi ertesi gece saat sekize, tanıdığım bir tıp öğrencisinin (Bay Theodore L—l'nin) gelip beni kuşkularımdan kurtaracağı saate kadar erteledim. Başlangıçta doktorları beklemeyi tasarlamıştım; ne var ki gerek M. Valdemar'ın üstelemeleri gerek hastanın ölüme hızla yaklaşması, yitirilecek bir anım bile kalmadığı inancı, beni tez davranmaya zorladı.

Bay L—l, bütün olup biteni not etmesi konusundaki ricamı kabul etme nazikliğini gösterdi; dolayısıyla şimdi anlatmak zorunluluğunu duyduğum şeylerin çoğu, onun bu notlarının ya kısaltılmışı ya da sözcüğü sözcüğüne aktarılmışıdır.

Hastanın elini tutup ondan olabildiğince açık seçik

bir biçimde, Bay L—l'ye kendisini o durumda manyetize etme deneyime isteğiyle izin verip vermediğini söylemesini rica ettiğimde saat sekize beş falan vardı.

Bitkin, zar zor duyulabilir bir sesle, "Evet, manyetize edilmek istiyorum," dedikten sonra hemen ekledi, "korkarım bu işi fazla geciktirdiniz."

Hasta bunları söylerken ben onu yatıştırmakta en etkili gördüğüm adımları atmaya başlamıştım, alnını yataylamasına ilk sıvazladığımda etkilendiği besbelliydi; ne var ki bütün gücümü kullanmama karşın saat biri birkaç dakika geçene kadar daha belirgin bir tepki elde edemedim, Doktor D. ile F.'nin kararlaştırdığımız uğrama saatine kadar. Birkaç sözcükle onlara tasarımdan söz ettim ve onların hastanın zaten can çekiştiğini gözönünde tutarak karşı çıkmamaları üstüne daha fazla bocalamadan işlemi sürdürdüm – bu kere yatay sıvazlamalara aşağı doğru dikey sıvazlamaları yeğleyerek ve bakışımı doğrudan hastanın sağ gözünde odaklaştırarak.

Bu arada hastanın nabzı çok yavaşlamıştı, soluğu hırıltılıydı ve yarım dakika arayla duyuluyordu. Bu durum bir çeyrek saat kadar değişmeden sürdü. Sürenin bitiminde ölen adamın göğsünden her nasılsa derin ama doğal bir iç çekiş yükseldi ve hırıltılı soluma son buldu – yani hırıltı duyulmazlaştı, soluma araları da uzamadı. Hastanın elleriyle ayakları buz gibiydi.

On bire beş kala, yaptığım manyetizmanın belirgin etkilerini gördüm. Gözün camsı yuvarı, ancak uyku sonrası durumlarda görülebilen ve kendini

hemen ele veren o tedirgin *içsel* gözlem anlatımına bürünmüştü. Birkaç hızlı yatay sıvazlamayla gözkapaklarını titrettim, sonra biraz daha uğraşarak iyice örttüm. Ama bunlarla yetinmedim, çabalarımı sürdürerek, bütün istencimi kullanarak uyuyanın elleriyle ayakları kaskatı kesilene kadar uğraştım, tabii önce onu rahat görünen bir konuma soktuktan sonra. Bacakları dümdüzdü; kolları da nerdeyse düzdü, baldırlarının iki yanına yakın duruyordu. Baş, hafifçe yükseltilmişti.

Bütün bunları başardığımda tam geceyarısıydı, odadaki beylerden M. Valdemar'ın durumunu incelemelerini istedim. Birkaç denemeden sonra onun alışılmadık kusursuzlukta bir manyetizma uyuşmasına girdiğini belirttiler. İki doktorun da merakı kızışmıştı. Dr. D., bütün gece hastanın yanında kalmaya karar verdi hemen, Dr. F. ise tan ağarırken dönmeye söz vererek gitti. Bay L—l ile hastabakıcılar kaldılar.

Sabah üç sularına kadar M. Valdemar'a ilişmedik, yatağa yaklaştığımda onu tıpatıp Dr. F.'nin bıraktığı durumda buldum – yani aynı konumda yatıyordu; nabız belirsizdi; soluğu hafifti (dudaklarına bir ayna tutulmazsa, seçilemeyecek kadar); gözler, doğal biçimde kapalıydı; ayaklarla eller, mermer soğukluğundaydı. Yine de genel görünümünden ölüymüş izlenimi asla uyanmıyordu.

Ona yaklaşınca, sağ kolumu tepesinde usulca sağa-sola sallayarak onun sağ kolunda benimkini izleme dürtüsü uyandırmaya çalıştım biraz umutsuzca. Hastayla giriştiğim benzer denemelerde daha önce tam anlamıyla becerememiştim bunu,

şimdi becerebileceğimi tabii ki sanmıyordum; ama güçlükle de olsa kolu, benimkinin gösterdiği her yöne hevesle kıvrılınca şaşıp kaldım. Birkaç sözcüklük bir konuşma göze alınmaya değerdi.
"M. Valdemar," dedim, "uykuda mısınız?" Yanıt vermedi, gelgelelim dudaklarındaki kıpırtıyı görünce aynı soruyu üst üste yineledim. Üçüncü yinelememde, bütün bedenini hafif bir titreme aldı; gözkapakları, gözbebeğinin ak bir dilimini gösterecek kadar aralandı; dudaklar, ağır ağır kıpırdadı ve aralarından güçlükle duyulabilen bir fısıltıyla şu sözcükler döküldü:
"Evet... uykudayım şimdi. Beni uyandırmayın! Bırakın böyle öleyim!"
O anda kollarla bacakları yokladım, eskisi gibi kaskatıydılar. Sağ kol, yine elimin komutunu izliyordu. Yarı-uyur adama bir daha sordum:
"Göğsünüz hâlâ sancıyor mu, M. Valdemar?"
Şimdiki yanıt hemen gelmişti ama ses eskisinden de cılızdı:
"Sancım yok... Ölüyorum."
Bu noktada onu daha çok zorlamanın doğru olmayacağını düşünüyordum, Dr. F.'nin gelişine kadar daha fazla bir şey ne konuşuldu ne de yapıldı. Gün ağarmadan az önce gelen Doktor, hastayı hâlâ sağ bulmasına çok şaşırdığını belirtti. Nabzı yokladıktan ve dudaklara bir ayna tuttuktan sonra benden yarı-uyur hastaya yine seslenmemi istedi. İsteğine uydum:
"M. Valdemar, hâlâ uykuda mısınız?"
Önceki gibi, yanıt gelmeden birkaç dakika geçti; bu süre içinde ölen adam, konuşmaya çaba göste-

riyordu sanki. Soruyu dördüncü kere yinelediğimde cılız, nerdeyse duyulmayacak bir sesle: "Evet, hâlâ uyuyorum – ölüyorum," dedi.

Artık doktorların ortak görüşü ya da dileği, M. Valdemar'ın ölene kadar –onlara göre birkaç dakikalık bir süre– bu sakin durumda kalması, tedirgin edilmemesiydi. Ben yine de onunla bir kere daha konuşmayı gerekli gördüm, yalnızca eski sorumu yineledim.

Ben konuşurken, uykudaki adamın yüzü, belirgin bir değişime uğradı. Gözler, usulca açıldı, gözbebekleri yukarı kaydı; ten, parşömenden çok, beyaz kâğıdı andıran ölü bir beyazlığa büründü ve o ana kadar iki yanağın tam ortalarında görülen yuvarlak kızartılar, birdenbire *söndü.* Bu deyişi kullanmamın nedeni, kızartıların ansızın yok oluşunun aklıma bir solukta söndürülen bir mumu getirmesi. Aynı anda üst dudak, az önceye kadar sımsıkı örttüğü dişlerden sıyrıldı; alt çene pat diye bir sesle çöktü, ağzı boydan boya açık bırakıp şişmiş, kararmış dili gözler önüne serdi. Sanırım, o anda odada bulunanlar arasında ölüm döşeği ürküntülerine alışmamış tek kişi yoktu ama M. Valdemar'ın o andaki görünümü öylesine tiksinçti ki yatağın çevresi boşaldı.

Artık bu hikâyenin, okurun düpedüz inanmayacağı bir irkilticilikteki bölümüne gelmiş bulunuyorum. Bana düşen, her şeye karşın anlatmayı sürdürmek.

M. Valdemar'da en ufak bir yaşam belirtisi yoktu artık; biz tam öldüğü sonucuna varıp onu hastabakıcılara devredecekken, dilde güçlü bir kıvrılma

görüldü. Bir dakika kadar sürdü. Sonunda, gerilmiş, kıpırtısız çene kemiklerinden bir ses yükseldi– onu tanımlamaya kalkışmak delilik olur doğrusu. Kimi özelliklerini karşılayabilecek iki üç sıfat var; sözgelimi sert, kırık dökük ve kof bir tını diyebilirim ama bütünüyle alındığında tanıma gelmiyor; nedeni de basit, buna benzer bir tını daha insan kulağına değmedi. O zaman da, şimdi de, bence tınının özelliği denebilecek –onun doğaüstü yanını biraz olsun iletmeye yatkın– iki öge söz konusuydu. Bir kere, ses bizim kulaklarımıza –en azından benimkilere– çok uzaklardan ya da toprağın derinliklerindeki bir yerden erişiyor gibiydi. İkincisi, beni (korkarım ne demek istediğimi anlatmak olanaksız) peltemsi ya da cıvık nesnelerin, dokunma duyusunu etkilediği gibi etkiliyordu.

Hem 'tını'dan hem 'ses'ten söz ettim. Demek istediğim, tınının hecelere dökülüşündeki açık-seçiklik– hatta olağanüstü, şaşılası duruluktu. M. Valdemar, birkaç dakika önce sorduğum soruyu yanıtlamak üzere *konuşuyordu* besbelli. Ona hâlâ uyuyup uyumadığını sormuştum anımsarsanız. Şimdi şöyle diyordu:

"Evet; – hayır; *bir ara* uyuyordum ama artık – şimdi – şimdi – *ölüyüm*."

Odadakilerden hiçbiri, böylesine kesin dile getirilmiş, taşıdıkları anlamı böylesine ustalıkla ileten birkaç sözcüğün yarattığı o anlatılmaz, tüyler ürpertici dehşeti yadsımaya ya da bastırmaya kalkışmadı. Bay L—l (öğrenci) bayıldı. Hastabakıcılar hemen odayı terk ettiler, bir daha dönmeye de razı

olmadılar. Kendi izlenimlerimi okura açıklanabilir göstermeye çalışmayacağım. Bir saat kadar sessizce –tek söz söylemeden– Bay L—l'yi ayıltmaya çalıştık. Kendine geldiğinde M. Valdemar'ın durumunu araştırmaya giriştik yine.

Son tanımladığım durumunu tıpatıp koruyordu; tek fark, aynada soluk aldığına ilişkin bir iz bulunmamasıydı. Damardan kan alma çabamız boşa gitti. Ayrıca sağ kola artık söz geçiremediğimi de belirtmeliyim. Kolun benim komutumu izlemesi için boşu boşuna didindim. Manyetizma etkisinin tek gerçek göstergesi, M. Valdemar'a her seslenişimde dilindeki kıvrılmaydı. Yanıt vermeye çaba gösteriyordu anlaşılan, ama gücü yetmiyordu. Benden başka birinin kendisine yönelttiği sorulara karşı duyarsızdı – oysa ben aramızdaki herkesin sırayla onunla aynı manyetizma *uyum*unu sağlamasına çabalamıştım. Galiba yarı-uyur hastanın bu aşamadaki durumunu kavramanız için gereken her şeyi anlattım. Başka hastabakıcılar ayarlandı; saat onda, ben de iki doktor ve Bay L—l ile birlikte evden ayrıldım.

Öğleden sonra hepimiz hastayı yoklamak amacıyla yine uğradık. Hâla aynı durumdaydı. Şimdi, hastayı uyandırmanın doğru ya da uygun olup olmadığını tartışıyorduk; ama onu uyandırmakla saygın bir amaca hizmet etmeyeceğimiz inancında birleşmemiz uzun sürmedi. Belli ki ölüm (ya da genellikle ölüm denilen şey), manyetizma süreciyle engellenmişti şimdiye kadar. M. Valdemar'ı uyandırmak, yalnızca onun ani ya da hızlı çözülüşünü güvenceye alacaktı.

O günlerden geçen haftanın bitimine kadar *–nerdeyse yedi aylık bir ara–* M. Valdemar'ın evine her gün uğramayı aksatmadık, arasıra doktorlar ve dostlar eşliğinde. Bu süre boyunca yarı-uykudaki hasta, son tanımladığım durumunu tıpatıp korudu. Hastabakıcıların ilgileri hiç tavsamadı.

Geçtiğimiz Cuma, sonunda onu uyandırmaya ya da uyandırmaya çalışmaya karar verdik; olayın özel birtakım çevrelerde onca tartışmaya yolaçması –ister istemez haksız diyeceğim nefret duyguları uyandırması– bu son, (belki) talihsiz deneyin sonucudur.

M. Valdemar'ı manyetizma uyuşukluğundan kurtarmak amacıyla bildik yollara başvurdum. Bunlar, önceleri başarısızlığa uğradı. Ayılmanın tek belirtisi, gözbebeğinin biraz aşağı kaymasıydı. Gözbebeğindeki bu kaymanın, gözkapaklarının altından boşalan sarımsı, keskin ve leş kokulu bir irin akıntısı eşliğinde ortaya çıkması özellikle dikkat çekiciydi.

Hemen, eskisi gibi hastanın kolunu etkim altına alınam istendi. Çabaladım ama başaramadım. O zaman Dr. F., benden ona bir soru yöneltmemi istedi. Şöyle sordum:

"M. Valdemar, şu andaki duygularınızı ya da dileklerinizi bize iletebilir misiniz?"

Yanaklardaki yuvarlak kızartılar birden geri döndü; dil titredi, daha doğrusu ağızda sertçe çevrildi (oysa çene kemikleri ve dudaklar eskisi kadar kıpırtısızdı) ve sonunda daha önce sözünü ettiğim o iğrenç ses yükseldi:

"Tanrı aşkına! –çabuk olun! çabuk!– uyutun

beni –ya da uyandırın– uyandırın beni! –çabuk– *Ölüyüm diyorum size!*"

Sinirlerim altüst olmuştu, bir an ne yapacağımı kestiremeden kalakaldım. Önce hastayı rahata kavuşturmayı denedim; gelgelelim istencinin hepten işlememesi üstüne cayıp aynı ciddilikle onu uyandırmaya giriştim. Bu çabada başarılı olacağımı kısa sürede kavradım –ya da en azından kısa sürede tam anlamıyla başarıya ulaşacağıma inandım– ayrıca odadakilerin hepsi hastanın uyanmasını görmeye hazırdılar, bundan eminim. Ama olup biten karşısında, herhangi bir insanın buna hazırlıklı olması olanaksızdı diyebiliriz.

Ben, acı çeken hastanın dudaklarından değil de dilinden *çatlarcasına* çıkan "Ölüyüm! Ölüyüm!" çığlıkları arasında hızla manyetizma yöntemlerimi sürdürürken bir anda bütün gövde –bir dakika, hatta daha kısa bir süre içinde, büzüştü– kırıştı – ellerimin altında çözülüp *çürüdü.* Odadakilerin gözlerinin önünde, yatağın üstünde leş kokusu salan, nerdeyse sıvılaşmış iğrenç bir birikinti kaldı.

Kalabalıkların Adamı

Yalnız olamamanın şu büyük mutsuzluğu.
La Bruyère

Almanca bir kitap için yerinde bir deyişle 'er lasst sich nicht lesen' –kendini okutmuyor– denmişti. Birtakım sırlar da söylenmeye gelmez. İnsanların her gece yataklarında çırpınarak, hortlaksı günah çıkartıcıların ellerine sarılıp gözlerine acıma dilenerek bakmaları – kalp kırıklığından, boğaz düğümlenmesinden ölmeleri, *açığa vurulmayı kaldırmayan* sırların korkunçluğu yüzündendir. Ne yazık ki ara sıra, kişioğlunun bilinci öylesine ağır bir ürkü yükü altında kalır ki artık onu ancak mezara taşıyabilir. Böylelikle çürümün özü aydınlığa asla çıkmaz.

Kısa bir süre önce, bir güz ikindisinin akşama kavuştuğu saatlerde, Londra'daki D... Kafe'sinin geniş cumbasında oturuyordum. Aylardır sağlığım bozuktu ama o aralar iyileşmiştim, nekahet

döneminin etkisiyle kendimi *ennuie*'nin* tam tersi olan o mutlu ruh hallerinden birinde buldum –zihnin önündeki tülün sıyrıldığı– elektriklenen zekanın, tıpkı Leibnitz'in parlak ama dümdüz mantığı, Gorgias'ın çılgın ve uçarı söylemi gibi günlük işleyişini kat kat aştığı anlardan birinde. Yalnızca soluk almak bile keyif veriyordu; hatta varlığı tartışılmaz sızıların çoğundan haz bile duyuyordum. Ağzımda purom, dizlerimde gazetem, ikindinin büyük bölümünü, kâh ilanlara göz atarak, kâh salondaki karmaşık kalabalığı inceleyerek, kâh buğulu camlardan dışarı, sokağa bakarak oyalanmakla geçirmiştim.

Söz konusu sokak, kentin belli başlı caddelerinden biridir, gün boyunca dolup taşmıştı. Ama karanlık çökerken, kalabalık birden arttı; lambalar iyice yandığında, yoğun bir insan seli iki kol halinde akıyordu kapının önünden. Daha önce, akşamın bu saatinde buna benzer bir durum yaşamamıştım, bu yüzden de insan başlarının çalkantılı denizi içimi yepyeni, tatlı bir duyguyla doldurdu. Sonunda, otelde olup bitenleri gözlemekten vazgeçip dışardaki sahneye daldım.

Önceleri, gözlemlerim soyutlamaya, genellemeye yatkındı. Yoldan geçenleri kitleler olarak ele alıyor, birbirleriyle ilişkilerine göre değerlendiriyordum. Çok geçmeden ayrıntılarına indim, kılı kırk yaran bir özenle gövdelerin, kılıkların, tavırların, yürüyüşlerin, yüz ve anlatım özelliklerinin sayısız çeşitliliğini inceledim.

* Sıkıntı, bunaltı.

Yoldan geçenlerin büyük çoğunluğunda bir hoşnutluk, bir iş ciddiyeti okunuyordu, yalnızca kalabalığı yarmaktan öte bir şey düşünmüyorlardı sanki. Kaşları çatılmıştı, gözleri kıpır kıpırdı; karşıdan gelenler çarpınca, sinirlilik belirtisi göstermiyor, yalnızca üstlerini başlarını düzeltip adımlarını hızlandırıyorlardı. Sayıca azımsanmayacak bir başka bölük, telaşlıydı, yüzleri al aldı, çevrelerini saran kalabalığın yoğunluğundan ötürü yalnızlığa itilmiş gibi kendi kendilerine konuşuyor, el-kol sallıyorlardı. Yolları tıkanınca, birden bire mırıldanmayı kesiyor, el-kol sallayışı iki kata çıkarıyor, dudaklarında dalgın, abartılı bir gülümseyişle yollarını tıkayanların ilerlemesini bekliyorlardı. Böğürlerine dirsek yediklerinde, dirsek atanı iki büklüm selamlıyor, şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilmiyorlardı sanki. Bunlar dışında, sayıları kabarık bu iki sınıfın fazla göze çarpan başkaca özellikleri yoktu. Giysileri, altı çizili bir biçimde saygın denilen türdendi. Mutlaka soylu kişilerdiler, tüccarlar, avukatlar, esnaflar, borsa simsarları. Seçkin yöneticilerle sıradan yurttaşlar – vakitlerini boş geçirenlerle vakitlerini nakte çevirmeye çalışanlar, iş bitiriciler. İlgimi fazla uyandırdıkları söylenemez.

Memur tayfası hemen belli oluyordu, bence iki kesin öbeğe ayrılıyorlardı aralarında. Yeni türemiş şirketlerin genç kâtipleri – daracık ceketleri, cilalı çizmeleri, bol briyantinli saçları, kibirli dudaklarıyla dikkati çekiyorlardı. Daha iyi bir sözcük olmadığı için *masabaşıcılık* diye adlandırılabilecek kambur duruşları bir yana bırakılırsa,

bu kişilerin tavırları, on iki ya da on sekiz ay önce *bon ton*'un doruğu sayılan kusursuzluğun tıpkıbasımı gibiydi. Taşralı toprak sahiplerinin ıskartaya çıkardığı zarafeti devralmışlardı; bence bu sınıfın en iyi tanımı böyle yapılabilir.
Köklü firmaların üst düzeydeki kâtiplerinden, ya da 'bizim güvenilir eski delikanlılar'dan oluşan öbekte yanılmak olanaksızdı. Üstlerine gevşekçe oturan siyah ya da kahverengi ceketleriyle pantolonlarından, beyaz boyunbağlarıyla yeleklerinden, hantal, sağlam pabuçlarından, uzun kalın çorapları ya da tozluklarından hemen anlaşılıyorlardı. Hepsinin saçı azıcık seyrelmişti, dazlak kafalarının sağından, uzun süre kalem sıkıştırılmış kulakları, garip bir biçimde fırlıyordu. Gördüğüm kadarıyla, şapkalarını giyip çıkartırken iki ellerini kullanıyorlardı hep, saat takıyorlardı, saatlerinin köstеği kısa, altın, geleneksel ve eski modaydı. Onların derdi, saygınlık özentisiydi – böylesine sahici bir özenti saygıdeğerse tabii.
Aralarındaki bir sürü çarpıcı görünüşlü kişiyi ilk bakışta tanıdım, bütün büyük kentleri için için kemiren züppe, hızlı yankesiciler soyundan geliyorlardı. Bu taşralı beyleri büyük bir merakla izledim ve gerçek beyefendilerin onları nasıl beyefendiden sayma gafletine düştüklerine şaşıp kaldım. Kollarını sözüm ona içtenlikle yerli-yersiz sallamaları yeterli bir ipucuydu.
Yine de sayıca hiç de az olmayan kumarbazları saptamak daha kolaydı. Her çeşit kılığa bürünmüşlerdi: Kadife yelekli, fantezi fularlı, altın zincirli, düğmeleri kakmalı, onulmaz üçkağıtçı kaba-

dayı kılığından tutun, sadeliğe özen gösteren ve göze batmayan rahip kılığına kadar, ki daha çok kuşku uyandıran göze batıcı bir kılık asla bulunamazdı. Hepsi, tenlerinin kara-sarılığı, gözlerinin donukluğu, dudaklarının solukluğu ve kenetlenmişliğiyle kendilerini ele veriyorlardı. Dahası, kimliklerini hemen saptamama yarayan iki özellik daha vardı: Özenle alçak sesle konuşma ve başparmağı öbür parmaklara göre bir dikaçı oluşturacak biçimde abartılı sallama alışkanlığı. Bu dolandırıcıların bulunduğu yerlerde, sık sık, ayrı telden çalsalar da aynı meşrebi paylaşan bir insan soyuyla karşı karşıya olduğumu anlamışımdır. Onları zekalarıyla geçinen beyler diye tanımlayabiliriz. Topluma iki koldan saldırıya geçiyorlar anlaşılan – züppeler ve askerler taburlarıyla. Birincilerin en çarpıcı özelliği, uzun perçemlerle gülücükler; ikincilerinse, kordonlu üniforma ceketleriyle çatık kaşlar.

Soyluluk denen hiyerarşinin alt kesimlerine indiğimde, üstünde kafa yoracak daha karanlık, daha derin konularla karşılaştım. Yüz çizgileri bütünüyle iğrenç bir yaltaklanma yansıtırken gözlerinden akbaba ışınları saçan Yahudi gezgin satıcılar gördüm; yalnızca umutsuzluğun dürtüsüyle geceye sığınan soylu dilencileri, horlayan anasının gözü sokak-dilencileri gördüm; rasgele bir avuntunun, yitirilmiş bir umudun peşinden koşarcasına kalabalıkta düşe kalka ilerlerken, karşısına çıkan herkese yakarırcasına bakan, bedenlerine ölümün eli değmiş, kanı çekilmiş düşkünler gördüm; uzun bir iş gününün sonunda, geç saatte,

neşesiz bir eve dönen –değil elle sarkıntılıkları– saldırgan bakışları bile önlenemeyen sokak serserilerinin karşısında öfkelerini yutup gözyaşları döken çekingen kızlar; kentin her türden, her yaştan kadınları – teninin Paros mermeri pürüzsüzlüğüyle Lukianos'un söz ettiği yontuyu çağrıştıran eşsiz güzellikteki genç kız, –içi çirkef– paçavralara sarınmış iğrenç bir zavallı, yüzü kırışıklar içinde, boya küpüne batmış, takıp takıştırmış, gençlik hevesinde bir dilber-eskisi; bedeni gelişmemiş ama mesleğin tiksinç cilveleriyle nicedir içli-dışlı olduğundan ötürü şehvet dendiğinde ustalarıyla aynı kefeye konmaya can atan işinin ehli kız çocuğu; sayıya ya da tanıma sığmayan nice sarhoş – bazıları hırpani, yalpalıyor, dilleri kenetlenmiş, suratları mosmor, gözleri ışıksız – bazılarının giysileri kirli ama hiç değilse lime lime değil daha, azıcık sendeliyorlar yürürken, dudakları etli ve obur, kırmızı yüzleri dost – bazıları bir dönemin iyi kumaşlarını giymişler, üstlerini hâlâ özenle fırçaladıkları belli, – yürürken olağandışı bir hız tutturan, seyirterek koşturanlar, ne var ki bet-beniz atmış, gözleri yırtıcı, kançanağı gibi, o sıkışıklıkta ilerlemeye çalışırken önlerine çıkan her nesneye titrek parmaklarıyla tutunmaya çabalayan insanlar; onların yanı sıra, hamallar, kömürcü çırakları, org çalanlar, maymun oynatıcıları, sokak şarkıcıları, şarkıcı şakşakçıları; düşkün 'sanatçılar'la tükenmiş emekçilerin her çeşidi, hep birlikte kulağı tırmalayan, göz sinirlerini sızlatan bağırgan bir neşeyle dolup taşıyorlardı.

Gece ilerledikçe, sahneye duyduğum ilgi de arttı; çünkü kalabalığın genel yapısı yalnızca maddi bir değişime uğramıyor (gecenin geç saati her türlü rezilliği ininden dışarı çıkardığından, kalabalığın yumuşak çizgilerini oluşturanlar ortalıktan çekildikçe, kaba hatlar iyice belirginleşiyordu) gaz lambalarının batan günle savaşırken cılız çıkan ışınları da artık zaferi kazanmışlardı, her yana yarım yamalak, cafcaflı bir parıltı saçıyorlardı. Ortalık karanlık ama olağanüstü görkemliydi – tıpkı Tertullianus'un biçeminin benzetildiği abanoz gibi.

Işığın yarattığı çılgın etkilerin sonucu, tek tek yüzleri incelemeye mıhlandım; pencerenin önünden akan ışık selinin hızı her ne kadar her yüze bir kereden fazla göz atmamı engelliyorduysa da bulunduğum özel ruh durumunda, o kısacık bakış süresinde bile uzun yılların tarihini okuyabildiğim oluyordu sık sık.

Alnımı cama dayamış, kalabalığı gözlemlemeye dalmışken, birdenbire bir yüz sıyrıldı aradan (altmış beş ya da yetmiş yaşlarında, eli ayağı güç tutan bir ihtiyarın yüzü) – benzersiz gariplikteki anlatımıyla bütün ilgimi kendine odakladı ve koyvermedi. Bu yüzdeki anlamı uzaktan yakından andıran bir şey görmemiştim daha önce. Onu görür görmez, ilk aklıma gelen, Retzch bu yüzü görseydi, kendi çizdiği iblislere yeğlerdi düşüncesiydi. Bir anlık ilk gözlemim sırasında, yüzde okunan anlamın bir çözümlemesini yapmaya kalkıştığımda, kafamda karmakarışık, iç içe ikilemler depreşti, engin bir zihin gücüne, sakınganlığa,

pintiliğe, açgözlülüğe, serinkanlılığa, kötücüllüğe, kan-içiciliğe, zafere, neşeye, korkunç bir dehşete, müthiş bir – evet müthiş bir umutsuzluğa ilişkin düşünceler. Tepeden tırnağa sarsıldım, donup kaldım, büyülendim. "Kim bilir," dedim kendime, "bu göğüs kafesinde ne yırtıcı bir tarih yazılıdır!" Sonra onu gözümden uzak tutmamak – hakkında daha çok şey öğrenmek isteğiyle yanıp tutuştum. Çabucak paltomu üstüme geçirip şapkamla bastonumu kaparak sokağa fırladım, demin onun gittiği yöne doğru yürüdüm kalabalığı yararak; çünkü gözden yitmişti bile. Fazla güçlük çekmeden yetiştim ona, yanına yaklaştım, ilgisini çekmemek için birkaç adım ardından yürümeye başladım.

Artık onu yakından inceleme olanağına kavuşmuştum. Kısa boylu, sıska, besbelli çelimsiz bir adamdı. Üstü başı genelde dökülüyordu; ama ara sıra, bir lambanın keskin ışığı üstüne vurduğunda, giysisi kirli de olsa kumaşının nefis olduğunu ayırt ettim; belki gözüm beni yanıltmıştı ama sık düğmeli, besbelli elden düşme *roquelaire*'inin arasından bir elmasla bir hançer iliști gözüme. Bu gözlemler merakımı büsbütün arttırdı, yabancı nereye giderse gitsin, peşini bırakmamaya karar verdim.

Gece iyice bastırmıştı, kentin üstünde kalın, nemli bir pus asılıydı. Bu hava değişikliği, kalabalıkta tuhaf bir etki yarattı, hemen yeni bir kımıltı başladı, hepsi şemsiyeler dünyasının gölgelerine sığındı. İtişip kakışma, uğultu on kat arttı. Ben yağmuru pek umursamadım doğrusu – bedenimde

sinsice uyuyan eski hummanın yoklayışıyla havadaki nemin verdiği haz, nedense tehlikeli bir boyuta varıyordu git gide. Ağzıma bir mendil bağlayarak yürümeyi sürdürdüm. İhtiyar, yarım saat kadar geniş caddeyle boğuşarak yol aldı; onu gözden kaçırırım korkusuyla dirseğinin dibinden ayrılmadım. Bir kere bile dönüp bakmadığı için beni fark etmedi, biraz sonra bir ara sokağa saptı, bu sokak da oldukça kalabalıktı ama deminki ana cadde gibi hıncahınç değildi. Sokağa girince tavrında gözle görülür bir değişiklik belirdi. Daha ağır adımlarla, daha gevşek yürüyordu – daha sık duraksayarak. Boyuna karşıdan karşıya geçiyordu da belli bir amacı yoktu gördüğüm kadarıyla; itiş-kakış o kadar artmıştı ki peşinden bir an ayrılmamam gerekiyordu. Dar, uzun bir sokaktı; ihtiyar, bir saat kadar yürüdü o sokakta, bu arada yoldan geçenlerin sayısı, Broadway'de, park dolaylarındaki olağan öğleüstü kalabalığının sayısına düşmüştü – Londra nüfusuyla uğramadan edilemeyen bir Amerikan kentinin nüfusu arasında böyle bir uçurum yatıyor. İkinci kavşaktan sapınca ışıl ışıl, cıvıltılı bir alana vardık. Yabancı, yine eski bildik haline dönmüştü. Çenesi göğsüne düşmüştü ama çatık kaşlarının altından fıldır fıldır gözleriyle kendisini kuşatan kalabalığı inceliyordu. Şaşmaz, kararlı adımlarla yol alıyordu. Alanı bir kere çepeçevre dolandıktan sonra gerisin geri geldiği yola dönmesine şaştım. Aynı döngüsel yürüyüşü birkaç kere yapmasına daha da çok şaştım – bir keresinde, ani bir dönüşünde beni az kalsın yakalıyordu.

Bu temrinle bir saat daha geçirdi, süre dolduğunda aramıza girenlerin sayısı iyiden iyiye azalmıştı. Yağmur hızlanmıştı; hava serinlemişti; insanlar evlerine çekiliyorlardı. Canının sıkıldığını belirten bir el-kol sallayışıyla, gezgin, daha tenha sayılabilecek bir sokağa saptı. Aşağı yukarı dört kilometre yürüdü bu sokakta, o yaşta birinden asla bekleyemeyeceğim bir canlılık, ayak uydurmakta güçlük çektiğim bir hızla. Birkaç dakika sonra geniş ve işlek bir çarşıdaydık, yabancının ora esnafını, halkını iyi tanıdığı anlaşılıyordu, satıcılarla müşteriler arasında amaçsızca dolaşırken, ordan oraya koşuştururken yine eski kendi olmuştu.
Çarşıda geçirdiğimiz yaklaşık bir buçuk saat boyunca dikkatini çekmeden onu göz erimimde tutmakta epey zorlandım. Neyse ki lastik tabanlı pabuçlar giymiştim de çıt çıkarmadan yürüyebiliyordum. Kendisini göz altında tuttuğumu bir an bile fark etmedi. Dükkân dükkân dolaşıyor, ne fiyat soruyor, ne tek söz söylüyor, tezgâhlara çılgın gözlerle boş boş bakıyordu. Şaşkınlıktan donup kalmıştım, ona ilişkin birtakım doyurucu bilgiler elde etmeden peşini bırakmamaya kesin karar verdim.
Derken, alan saati bangır bangır on biri vurdu, çarşı hızla boşalmaya başladı. Kepengini indiren esnaftan biri, ihtiyara çarptı, o anda yabancının tir tir titrediğini gördüm. Çarçabuk sokağa attı kendini, bir an ortalığı kaygıyla kolaçan ettikten sonra in-cinin top oynadığı eğri büğrü sokaklarda inanılmaz bir koşu tutturarak bizi başlangıç nok-

tamıza, D... Oteli'nin bulunduğu geniş ana caddeye getirdi. Ama sokağın eskisine benzer hali yoktu. Lambalar hâlâ parlaktı ama yağmur iyice bindiriyordu, kala kala birkaç kişi kalmıştı. Yabancı sapsarı kesildi birden. Bir süre önce hıncahınç olan caddede birkaç adım yürüdükten sonra derin bir iç çekişle ırmak yönüne döndü, bir sürü dolambaçlı yola gire-çıka sonunda kentin belli başlı gösterim salonlarından birinin önüne vardı. Salon kapanmak üzereydi; seyirciler, kapılara doluşmuştu. Kendini kalabalığın arasına atarken ihtiyarın hızla soluduğunu gördüm, soluk alamıyordu sanki; yine de yüzündeki yoğun acı seyrelmişti bence. Başı yine göğsüne düştü; ilk gördüğüm halindeydi. Artık seyircilerin çoğunun gittiği yöne doğru yürüdüğünü saptamıştım – ama davranışlarının kökenindeki hınzırlığı çözebilmiş değildim.

O ilerledikçe, kalabalık daha da azaldı ve ihtiyar baştaki tedirginliğine, kararsızlığına döndü yine. Bir süre, on ya da on iki kişilik bir cümbüşçüler kümesinin ardına düştü; ne var ki kümedekiler teker teker elenince, dar ve karanlık tenha yolda üç kişi kaldı. Yabancı duraladı, bir an, düşüncelere dalmış göründü; sonra yoğun bir huzursuzluğun bütün belirtilerini vererek şimdiye kadar geçtiklerimizden çok farklı yörelerden geçen ve bizi kentin kıyısına götüren bir yolu hızla izledi. Burası her şeyin en iğrenç yoksulluğun ve en kara suçun en berbat damgasını taşıyan, en gürültülü mahallesiydi Londra'nın. Binde bir bir lambanın loş ışığında, upuzun, epeski, kurtların kemirdiği

ahşap yapılar, hangi yana yıkılacakları keyiflerine kalmış nice şımarık yapının arasında geçite benzer bir şey bile görünmüyordu. Kaldırım taşları aralarından fışkıran otlarla yerlerinden oynayıp ortalığa saçılmıştı. Dolup taşmış lağım müthiş bir pislik üretiyordu. Havayı bir çaresizlik kokusu sarmıştı. Ama biz yürüdükçe, insan yaşamına ilişkin sesler, güvenilir bir biçimde, derece derece arttı, ve sonunda Londra nüfusunun en dışlanmışları, geniş kollar halinde yalpalamaya başladılar gözlerimizin önünde. İhtiyarın içi, tükenmek üzere olan bir ışığın son gürlüğüyle canlandı. Bir kere daha hızlı bir yürüyüş tutturarak ileri atıldı. Birdenbire bir köşe dönüldü, gözümüzü parlak bir ışık aldı, ve kendimizi gem tanımazlığın taşralı tapınaklarının birinin önünde bulduk – Cin'in saraylarından birinin önünde.
Gün doğdu doğacaktı; yine de görkemli kapıdan onulmaz ayyaşlar girip çıkıyorlardı habire. İhtiyar, kısık bir sevinç çığlığı atarak aralarından geçti, eskiden yaptığı gibi amaçsızca bir ileri bir geri yürüdü kalabalığın arasında. Koşuşturması fazla uzun sürmedi, kapılara üşüşen kalabalıktan, ev sahibinin kapıları geceliğine kapattığı anlaşıldı. Gözlerimi üstünden bir an ayırmadığım benzersiz yaratığın yüzünde o an gördüğüm, umutsuzluktan da öte bir duyguydu. Öyleyken, bir an bile işini aksatmadı, tersine, delice bir dirimle gerisin geri, şanlı Londra'nın göbeğine doğru yürüdü hemen. Uzun adımlar atarak hızla uzaklaşıyordu, bense gözlerim faltaşı gibi açılmış, dikkatimi bütünüyle verdiğim bu araştırmadan eli boş

dönmemek için onun izini sürüyordum. Biz yürürken güneş doğdu, kalabalık kentin en cıvıltılı yöresine, D… Oteli'nin sokağına vardığımızda, bir akşam önceki kargaşayı, itiş-kakışı aratmayan bir manzarayla karşılaştık. Orada da her an artan çalkantının arasında yabancının peşini bırakmadım. Her zamanki gibi koşuşturup duruyordu, gün boyunca sokağın kargaşasından bir an uzak kalmadı. İkinci akşamın karanlığı çökerken, bitkinlikten ölecek gibiydim, yabancının önünde dikilip gözlerinin içine baktım. Beni görmedi bile, kararlı yürüyüşünü sürdürdü, bense onun peşini bıraktım, yerimde çakılı kalıp düşünceye daldım. "Bu ihtiyar," dedim kendi kendime, "kapkaranlık cürümün tipik bir örneği, dehası. Yalnızlığı dışlıyor. *Kalabalıkların adamı o*. İzini sürmek boşuna; ne kendisi ne de yapıp ettiği hakkında bilgi edinebileceğim. Dünyanın bu en katı yüzünün dökümü, 'Hortulus Animæ'den de kalın bir cilt tutuyor ve ola ki Tanrı'nın en büyük bağışlarından biri '*er lasst sich nicht lesen*.'"

Kuyu ve Sarkaç

Impia tortorum longas hic turba furores
Sanguinis innocui, non satiata, aluit,
Sospite nunc patria, fracto nunc funeris antro.
Mors ubi dira fuit vita salusque patent.*

(Bu dörtlük, Paris'te, eskiden Jacobin'ler Kulübü'nün bulunduğu yere yapılacak olan bir çarşının kapıları için yazılmıştır.)

Bitkindim – ölecek gibiydim, uzun işkence beni bitirmişti; bağlarımı çözüp oturmama izin verdikleri zaman duyularımın benden ayrılıp gitmekte olduğunu hissettim. Yargı –o korkunç ölüm yargısı– kulaklarıma parçalanmadan gelen son kelimelerdi. Ondan sonra engizisyoncuların sesleri tek kelimesi bile anlaşılamayan düşsel bir uğultu içinde erimeye başladı. Bu uğultu ruhuma *dönme* düşüncesini getirdi – belki de bir değirmen dolabının çıkardığı sesi andırdığı için böyle bir düşünceye kapılıyordum. Biraz sonra o da kesildi, hiçbir şey işitmez oldum. Gerçi bir zaman daha gördüm – ama nasıl her şeyi büyüterek! Kara

* İşte inansız kalabalık, hepsi de mutsuz
beslerdi bir zaman mazluma duyulan nefreti
artık güvende ülkemiz ve ölümün kovuğu yok edildi
O kovuk ki tiksinç ölüm barınırdı, şimdi yaşam ve sağlık fışkırıyor.

cübbeli yargıçların dudaklarını gördüm. Gözüme bembeyaz göründüler –üstüne şu satırları karaladığım kağıttan bile daha beyaz– üstelik gülünç derecede inceydiler; bu incelik kendilerine olan güvenlerinin aşırılığından –sarsılmaz kararlarından– işkence çeken insanları acımasızca aşağılamalarından gelen bir incelikti. Yazgımı belirleyen sözlerin o dudaklardan dökülmekte olduğunu gördüm. Ölüm tümceleri okuyarak kıvrıldıklarını gördüm. Adımın hecelerine uyduklarını gördüm; arkasından bir ses gelmeyince titredim, irkildim. Bir ara, salonun duvarlarını kaplayan kara kumaşların yumuşak, belli belirsiz dalgalanışını da gördüm, *birkaç an süren* çılgınca bir korkuya kapıldım. Sonra bakışlarım masanın üstündeki yedi büyük şamdana takıldı. Önce görünüşlerinde bir acıma vardı, beni kurtarmaya gelmiş, beyaz, incecik melekler gibiydiler; ama sonra, birdenbire, ruhumu öldürücü bir bulantı kapladı, bütün vücudum sanki bir galvani bataryasının teline dokunmuşum gibi titremeye başladı; bu arada az önceki melekler alev başlı, anlamsız hayaller haline gelmişlerdi, onların bana yardım edeceği yoktu. Sonra aklıma ahenkli bir nota gibi yepyeni bir düşünce geldi; mezarda bizleri ne kadar tatlı bir rahatlığın beklemekte olduğunu düşündüm. Bu düşünce, gelişini hiç belli etmeden, sessizce süzülmüştü kafamın içine, tadına bütün bütün varabilmem biraz uzun sürdü; sonunda ruhum tam onu gereğiyle hissetmeye, tadını çıkarmaya başladığı sırada, önümdeki yargıçların yarı yarıya gördüğüm biçimleri, sanki sihirlenmiş gibi

büsbütün yok oldular; koca şamdanlar hiçliğe karıştı; alevleri hepten söndü; karanlığın karalığı sardı her yanı; bütün duyular, ruhların cehenneme gidişi gibi çılgınca bir iniş, bir düşüş içinde eridiler. Sonra evrende sessizlik, hareketsizlik ve geceden başka bir şey kalmadı.

Bayılmıştım; ama bilincimin bütün bütün yok olduğunu söylemeyeceğim. Ne kadarı kalmıştı? Onu bilemem, anlatamam; gene de *hepsi* yok olmuyordu. En derin uykuda – hayır! Kendini kaybetmede – hayır! Baygınlıkta – hayır! Ölümde – hayır! Mezarda bile hepsi yok olmuyordu. Öyle olmasa insanın ölümsüzlüğünden söz açılamazdı. Uykuların en derininden bile kalkarken, *bir* düşün ince ağlarını yırtarız. Ama bir saniye sonra (o ağ öylesine çelimsizdir ki) gördüğümüz düşü hatırlamaz oluruz. Bir baygınlıktan ayılırken iki basamak vardır: Birinci basamakta aklın ve ruhun uyandığı ikincisinde de madde olarak varlığımızın uyandığı duyulur. İkinci basamağa vardığımızda birincide hissettiğimiz şeyleri hatırlayabilseydik, daha ötedeki boşluğun anıları arasında bu duyguları açık seçik bulabilmemiz gerekirdi. Öteki boşluk dediğimiz ise – nedir o? Onun karanlığını mezarın karanlığından nasıl ayırabiliriz? Bunu bilseydik hiç değilse. Benim birinci basamak dediğim durumda hissettiğimiz şeyler, istediğimiz zaman hatırlayamasak bile, gene de, üstünden epeyce geçtikten sonra, çağrılmadıkları halde gelivermiyorlar mı, nereden geldiklerine şaşıp kalmıyor muyuz? Hayatında hiç bayılmamış olan bir kimse, yanan bir kömür parçasında

tuhaf saraylar, çılgınca gülümseyen yüzler bulamaz; birçoklarının gözüne görünmeden havalarda süzülüp giden üzgün hayalleri göremez; yeni açmış bir çiçeğin kokusuna kapılarak düşüncelere dalamaz; daha önce hiç dikkatini çekmemiş olan bir ezginin getirdiği yeni yeni anlamlarla şaşkına dönemez.

Hatırlamak için, sık sık, bütün düşünce gücümü harcayarak uğraşır, didinirdim, ruhumun içinde eridiği o hiçlik durumundan belki bir iz bulurum diye sonu gelmez savaşımlara girişirdim; hani arada bir başarı sağlayacağımı düşündüğüm de olmamış değildir; kısa, çok kısa anlar için bazı şeyler hatırlardım, üstünden biraz geçip aklımı başıma toplayarak düşündüm mü, bunların yarı bilinçli durumlardan kalma anılardan başka bir şey olmadığını görürdüm. Bu karanlık anılar belli belirsiz seçilen büyük biçimler yaratır ve o biçimler beni sessizce yakalayıp aşağılara doğru çekerlerdi – aşağı – daha aşağı – öyle ki, bu inişin sonsuz olduğu düşüncesinden doğan korkunç bir ahmaklığa kapılırdım. Kalbimin alışılmamış derecede durgunlaşması yüzünden içimde belli belirsiz bir korku doğardı. Sonra her şeyi, birdenbire, bir hareketsizlik duygusu kaplardı; beni aşağı indirenler (uçuk benizli kafile!) sanki, bu inişte, hudutsuzluğun hududunu aşmışlar gibi, yaptıkları işin yoruculuğuna dayanamayarak duruverirlerdi. Bundan sonra, bir durgunluk, bir cesaretsizlik çökerdi üstüme; sonrası sadece *çılgınlık* – yasak şeyleri hatırlatmaya çalışan bir insanın çılgınlığı.

Ansızın ruhuma yeniden hareket ve ses geldi – kalbin gürültücü hareketi; kulaklarıma da onun çarpışının sesleri doldu. Sonra bomboş bir duralama. Sonra gene ses, gene hareket, gene dokunma – içimde bir duygunun dolaşması. Sonra var olmanın bilincine varış, düşünmeden – biraz uzunca sürdü bu. Sonra, ansızın, birdenbire, *düşünce;* insanı titreten bir korku; ne durumda olduğumu anlamak için uğraşıp didinişim. Sonra, gene duygusuzluk evreninde erimek isteği, dayanılmaz bir istek. Sonra ruhun yeniden hızla canlanması; hareket etmek için bir davranma; başarı. Yargılanışımı, yargıçları, duvarlardaki kara kumaşları, yargıyı, bitkinliğimi, bayılışımı, hepsini olduğu gibi hatırlayış. Bunlardan sonra geçmiş olan olayları bütünüyle unutuş; onları başka bir gün, uzun uzun uğraşarak şöyle böyle hatırlayabildim.

Daha gözlerimi açmamıştım. Sırtüstü yatmakta olduğumu hissediyordum, bağlı değildim. Elimi uzattım, ıslak, sert bir şeyin üstüne bütün ağırlığıyla düştü. Dakikalarca onun orada öylece kalmasına katlandım, bir yandan da nerede olduğumu, başıma *neler* geldiğini gözümde canlandırmaya çalışıyordum. Görme duyumu kullanmak istiyordum, ama cesaretiqm yoktu. Çevremdeki şeylere ilk olarak bakmak beni korkutuyordu. Korkunç şeyler görmekten çekindiğim için değil, ya görülecek *hiçbir şey* yoksa diye korkuyordum. Sonunda, tam bir kalp kırıklığıyla gözlerimi birden açıverdim. Umduğum başıma gelmişti. Sonsuz gecenin karanlığı her yanımı kuşatıyordu.

Nefes almaya çabaladım. Karanlığın kalınlığı sanki üstüme bastırıyor, beni boğuyordu. Hava basıncı dayanılacak gibi değildi. Sessizce yatıyor, kafamı işletmeye çalışıyordum. Engizisyonda olan bitenleri düşündüm, *onlardan hareket ederek* nerede olduğumu belki çıkarabilirim diyordum. Yargı okunmuştu; bana nedense pek eski bir şey gibi geliyordu onun okunması, üstünden sanki uzun zaman geçmişti. Gene de, bir an bile, ölmüş olabileceğim aklıma gelmedi. Romanlarda böyle şeyler okuruz, ama bu gibi düşünceler gerçek varlıkla bağdaşamaz; – öyleyse neredeydim, ne durumdaydım? Benim bildiğim ölüm cezasına çarptırılanlar törenle yakılırlardı, bu törenlerden biri yargılandığım günün gecesine rastlıyordu. Yoksa aylarca sonra yapılacak olan öbür töreni beklemek üzere gene eski zindanıma mı atılmıştım? Olacak şey değildi bu. Kurbanları hemen cezalandırırlardı. Üstelik benim daha önce yattığım zindanın yerleri, döşemesi, Toledo'daki bütün hücreler gibi taştandı, sonra böyle büsbütün ışıksız da değildi.
Korkunç bir düşünce birden bütün kanımı kalbime toplayıverdi, kısa bir zaman, gene duygusuzluk içinde eriyip gittim. Kendime gelince hemen ayağa fırladım, her yanım tir tir titriyordu. Kollarımı çılgınca hareketlerle sağa sola, öne arkaya, yukarı doğru savurdum. Hiçbir şeye dokunmadı ellerim; gene de bir adım bile atmaya çekiniyor, ya bir *mezarın duvarlarına* çarparsam diye korkuyordum. Bütün vücudumdan ter boşanıyor, alnımda büyük, soğuk taneler beliriyordu. Sonun-

da, bu kuşkunun yarattığı işkence dayanılmaz hale geldi; kollarımı öne doğru uzatarak yavaşça ilerledim; hafif bir ışık çizgisi görmek umuduyla gözlerimi yuvalarından dışarı uğrayacak kadar açmıştım. Adımlarca yürüdüm; gene de karanlık ve boşluktan başka bir şey yoktu. Rahat bir nefes aldım. Hiç olmazsa, korktuğuma uğramamış, yazgının o en korkunç cezasına çarptırılmamıştım. Ben böyle sakınarak ilerlemeye devam ederken, Toledo'da dönmekte olan korkunç işler üzerine binlerce yarım yamalak dedikodu kafamda canlanıyordu. Bu zindanlar için garip şeyler anlatılırdı – hep uydurma sözler olduğuna inanırdım onların – ama uydurma bile olsalar, yüksek sesle tekrarlanamayacak kadar garip, korkunç şeylerdi. Toprağın altındaki bu karanlık dünyaya açlıktan ölmek için mi bırakılmıştım; yoksa bundan bile daha korkunç bir son mu bekliyordu beni? Her şeyin, hepsinin sonu ölümdü, bildiğimizden çok daha acı bir ölüm, bundan kuşkulanmayacak kadar iyi tanırdım engizisyon yargıçlarını. Beni uğraştıran, üzen, sadece bu işin ne zaman ve nasıl olacağıydı.

İleri doğru uzattığım ellerim sonunda sert bir engelle karşılaştı. Bu bir duvardı, taştan örülmüşe benziyordu – pürüzsüz, kaygan, soğuktu. Duvar boyunca yürüdüm; dinlediğim bir sürü eski öykünün bende uyandırmış olduğu güvensizlik yüzünden adımlarımı çekine çekine atıyordum. Bu şekilde zindanımın enini boyunu anlamam olanaksızdı, duvarlar o kadar dümdüzdü ki, bütün çevreyi dolaşıp başladığım yere gelsem farkına

bile varmaz, geçerdim. Bunu düşünerek, engizisyon odasına götürüldüğüm zaman cebimde olan bıçağa el attım, yerinde yoktu; giysilerimi de almış, sırtıma kaba şayaktan boru gibi bir şey geçirmişlerdi. Çıkış noktaını belli etsin diye bıçağı duvardaki bir çatlağa sokmayı düşünmüştüm. Zor bir durum karşısında değildim, ama kafam öylesine karmakarışıktı ki bir an çaresizlik içinde kaldığımı sandım. Sonra sırtımdaki giysinin ucundan bir parça kopardım, yüksekliğini iyice ayarlayarak duvardaki çatlaklardan birine, yere doğru uzunlamasına olmak üzere yerleştirdim. Ellerimle yoklayarak zindanın çevresini dolaşırken bu paçavraya değmeden geçmem olanaksızdı. Böyle düşünüyordum ya, zindanın büyüklüğünü ya da kendi zayıflığımı hesaba kattığım yoktu. Yerler hem ıslak, hem de kaygandı. Ayağım bir yere takılınca sendeleyerek birkaç adım attım, düştüm. Aşırı derecede yorgundum, hiç kıpırdamadan yüzükoyun uzanıp kaldım orada; biraz sonra da uyku bastırdı.

Uyanınca kollarımdan birini gererek uzattım, yanımda bir somun ile bir testi su buldum. Bunların oraya nasıl geldiğini düşünemeyecek kadar bitkindim, hırsla yiyip içtim. Biraz sonra doğrulup zindanın çevresini dolaşmaya devam ettim; sonunda, yorgun argın, kumaş parçasının durduğu yere vardım. Düşene kadar elli iki adım saymıştım; kalkıp tekrar yürümeye başladıktan sonra da kırk sekiz adım sayarak paçavraya ulaştım. Hepsi, öyleyse, yüz adımdı; iki adımı bir metre diye hesaplarsak, zindanın çevresi elli metre oluyordu.

Duvarda birçok köşelerle karşılaşmıştım, bu yüzden mahzenin biçimini anlamam olanaksızdı; nedense burasının bir mahzen olduğunu sanıyordum. Bu araştırmaları bir amaçla yapmıyordum –hele umudum hiç yoktu–; gene de belli belirsiz bir merak beni bu işe sürüklüyordu. Duvarı bırakıp ortadan karşı kıyıya doğru yürümeye karar verdim. Önce son derece sakınarak ilerliyordum; yer katı görünüyorsa da üstünde kaygan, cıvık bir madde vardı. Ama biraz sonra, cesaretlendim, adımlarımı daha bir güvenle atmaya başladım – olabildiğince düz bir çizgi üzerinde yürümeye çalışıyordum. Böylece on-on iki adım atmıştım ki giysimin yırtık ucu bacaklarıma dolaştı. Üstüne basmamla yüzükoyun yere yuvarlanmam bir oldu.

Düşmenin verdiği şaşkınlık içinde, epeyce korkunç olan durumun pek farkına varmamıştım, ama birkaç saniye sonra, hâlâ orada öyle yüzükoyun yatarken, birden aklım başıma geldi. Bakın ne olmuştu: Çenem mahzenin döşemesine değiyordu, ama dudaklarımla başımın yukarı bölümleri, çenemden daha çıkık oldukları halde hiçbir şeye değmiyorlardı. Aynı zamanda, alnım da ıslak bir dumanla yıkanıyor gibiydi; burnuma da çürümüş yosun kokusu geliyordu. Kolumu uzattım, yuvarlak bir kuyunun tam kıyısına düşmüş olduğumu anlayarak titredim; genişliğini o anda çıkarmam olanaksızdı. Kuyunun duvarını yoklayarak küçük bir taş parçası koparabildim, boşluğa bıraktım. Saniyelerce taşın boşlukta düşerken kıyılara çarparak çıkardığı sesleri dinledim nunda yankılar yapan bir gürültüyle suya daldı

Aynı anda, yukarıda bir yerden doğru, bir kapının hızla açılıp kapanmasını andıran bir ses geldi; onunla birlikte bir ışık çizgisi de karanlıkta çakıp yok oldu.
Bu benim için hazırlanmış olan cezaydı, anlıyordum; tam zamanında düşerek kurtulmuştum; başıma öyle bir kaza gelmiş olduğu için şükrettim. Düşmeden önce bir adım daha atmış bulunsaydım bu dünya bir daha beni göremezdi. Kurtulduğum bu ölüm, engizisyon üzerine anlatılan öykülerde dinleyip de saçma bulduğum, masal deyip geçtiğim ölümlere tıpatıp uyuyordu. Kurbanlara iki türlü ölüm vardı: Ya vücuda yapılan korkunç işkencelerle ölüm; ya da ruha yapılan korkunç işkencelerle ölüm. Bana ikincisi hazırlanıyordu. Çektiğim bunca şey sinirlerimi iyice gevşetmişti; kendi sesimi bile duysam titriyordum; beni beklemekte olan işkenceye, her bakımdan uygun bir durumdaydım.
Her yanım titriyordu, duvara doğru emekleyerek gerisin geriye döndüm – kuyuların korkusuna katlanmaktansa orada ölmek daha iyiydi; zindanın çeşitli yerlerinde kim bilir daha böyle ne kuyular vardı. Başka zaman olsa bu acıklı durumuma son verecek kadar bir cesaret göstererek kendimi kuyulardan birine atardım; ama şu anda korkakların en büyüğüydüm. Üstelik bu kuyular üzerine okuduğum şeyleri de unutamıyordum – engizisyonun o korkunç öldürme yöntemlerinden hiçbirinde hayatın *bir anda* sona erdirilmesi diye bir şey yoktu.
İçimdeki kargaşa beni saatlerce uyutmadı; so-

nunda gene dalmışım. Uyandığım zaman yanımda geçen kez olduğu gibi bir somunla bir testi su buldum. Yanıyordum susuzluktan, bir dikişte testiyi boşalttım. Herhalde ilaçlıydı – çünkü içer içmez uykum geldi. Derin bir uykuya dalmışım – ölü gibi. Ne kadar sürdüğünü bilmiyorum tabii, ama gözlerimi açtığımda çevremdeki şeyler görünür olmuştu. Önce nereden geldiğini kestiremediğim, soluk, kükürt rengi bir ışık zindanın büyüklüğünü ve biçimini görebilmemi sağlıyordu.

Zindanın büyüklüğü konusunda tamamıyla yanılmıştım. Çevresini saran bütün duvarların uzunluğu yirmi beş metreden fazla değildi. Bu yanılma bana dert oldu, dakikalarca hep onu düşündüm; aslında ne boş bir şeydi – çevremi sarmış olan bu korkunç koşullar altında, ben tutmuş zindanımın enini boyunu düşünüyordum, bundan daha saçma bir iş olabilir miydi? Ama böyle basit şeylere karşı tuhaf bir ilgi duyuyordum; ölçüde yaptığım hatanın ne olduğunu anlamaya çalıştım. Sonunda beynimde bir şimşek çaktı, anlamıştım. Düştüğüm yere gidene kadar elli iki adım saymıştım: O zaman duvardaki kumaşa bir iki adım uzaklıktaymışım herhalde; yani mahzenin çevresini dolaşmışım da kumaşa varmama iki adım kalmış. Sonra da işte uyudum – uyanınca geldiğim yana doğru giderek geri dönmüş olacağım – bu yüzden de duvarların uzunluğunu gerçektekinin iki katı olarak hesaplamıştım tabii. Kafam öyle karıştı ki duvarı soluma alarak başladığım yürüyüşü, duvarı sağıma alarak bitirdiğimin farkına bile varmamıştım.

Zindanın biçimini hayal ederken de aldanmıştım

Ellerimle yoklaya yoklaya yürürken birçok köşeler bulmuştum; duvarların düz olduğunu hiç sanmıyordum; bambaşka bir mahzen canlanmıştı gözümde; bir baygınlık geçiren ya da bir uykudan kalkan insanın üzerinde karanlığın etkisi işte böyle oluyor! Aslında o köşeler duvarlardaki çukur gibi yerlerin, birbirinden çeşitli uzaklıklardaki girintilerin köşelerinden başka bir şey değildi. Mahzen dörtgen biçimindeydi. Taştan yapılmış sandığım duvarlar demirdi ya da başka bir madenden yapılmıştı; çok büyük levhalar halindeydiler; bu levhaların birleştikleri yerlerse çukur çukurdu. Papazların boş inanlarından doğmuş olan bir sürü korkunç, iğrenç resim bu maden duvarları baştan başa kaplamıştı. Şeytan biçimleri, iskeletler, daha bir sürü korkunç şey her yanı doldurmuş, pisletmişti. Bu çirkinlik örneklerinin biçimleri belirliydi, ama renkleri solmuş, bulanıklaşmıştı; havanın ıslaklığından olmalıydı. Yere baktım, taş. Ortada kıyısına düştüğüm ağzı açık kuyu vardı; başka kuyu da yoktu zindanda.

Bütün bunları zorlukla görebildim, epeyce güç harcadım – çünkü ben uyurken durumumu değiştirmişlerdi. Alçak bir tahta kerevetin üstünde boylu boyunca, sırtüstü yatıyordum. Kayışa benzeyen bağlarla kerevete sıkı sıkıya bağlanmıştım. Bu bağlar bütün vücudumu kaplıyordu; sadece başım, biraz da sol kolum serbestti, çabalasam onu uzatıp yerdeki toprak bir tabaktan yemeğimi alabilirdim. Testinin kaldırılmış olduğunu korkuyla gördüm. Korkuyla diyorum – çünkü dayanılmaz bir susuzluk duyuyordum. Görünüşe ba-

kılırsa cellatlarım bu susuzluğu daha da artırmak istiyorlardı – tabaktaki yemek kıyasıya baharlanmış bir et parçasıydı.
Gözlerimi kaldırıp mahzenin tavanına baktım. Yüksekliği on on iki metre kadardı, yapısı tıpkı yan duvarlar gibiydi. Levhalardan birindeki iyice belirli bir biçim bütün dikkatimi üzerine çekti. Bu bir Zaman resmiydi, bildiğimiz resimlerine benziyordu, ama elinde tırpan yerine eski duvar saatlerinde gördüklerimizi andıran büyük bir sarkaç tutuyordu; ilk bakışta onun da resmin içinde olduğunu sandım. Ama bu makinenin görünüşünde beni daha dikkatle bakmaya zorlayan bir şey vardı. Gözlerimi dikip doğrudan doğruya ona baktım, (tam benim olduğum yerin üzerindeydi); sallanıyordu sanki, ya da bana öyle geliyordu. Bir an daha geçti, artık emindim, sallanıyordu. Kısa, çok ağır bir sallanıştı bu. Bir zaman onu korkuyla seyrettim; şaşkınlığım korkumdan da baskındı. Sonunda onun bu tembel hareketlerini gözlemekten yorularak başka şeylere bakmaya başladım.
Hafif bir ses dikkatimi çekti, gözlerimi yere çevirdim, döşemenin üstünde iri fareler geziniyordu. Yattığım yerden sağıma düşen kuyuyu görebiliyordum, onun içinden çıkmışlardı. Baktığım sırada da etin kokusuyla gözleri dönmüş, aç hayvanlar, sürü sürü, koşuşarak çıkıyorlardı kuyudan. Eti onlardan kurtarmak epeyce dikkat isteyen, yorucu bir iş oldu.
Yarım saat geçmişti, belki de bir saat (artık saatleri pek kestiremiyordum), gözlerimi bir daha

yukarı kaldırdım. Gördüğüm şey beni şaşkına çevirdi. Sarkacın sallanma alanı artmış, bir metreye yaklaşmıştı. Bunun tabii bir sonucu olarak hızı da artmıştı. Ama beni asıl şaşırtan onun göze görünür derecede *alçalmış* olmasıydı. Daha dikkatle baktım, tam ucunda yeni ay biçiminde parlak bir çelik gördüm – ne kadar korktuğumu artık söylemeyeceğim – ayın kıvrık uçları yukarı doğruydu, aralarındaki uzaklık otuz santim kadardı, alt yanı ise ustura gibi keskindi. Gene bir ustura gibi ağır, kaba görünüşlüydü, yukarı doğru daha daralıyor, kalınlaşıyordu. Üst yanından bir çubuk yükseliyordu, bakırdan yapılma, ağır bir çubuk; hepsi birden havada sallanırken *ıslık* gibi bir ses çıkıyordu.

Papazların işkence yapmaktaki bütün inceliklerini göstererek hazırladıkları bir sondu bu, kuşkum kalmamıştı artık. Engizisyonun gözcüleri kuyu işini öğrenmiş olduğumu anlamışlardı – *kuyu*, benim gibi küstah düşmanlara hazırlanmış bir ölümdü – *kuyu*, cehennem demekti, engizisyonun en büyük cezası olduğu söylenirdi. Beklenmedik bir kaza beni kuyuya düşmekten kurtarmıştı; şaşırtıcı işler ya da işkence tuzakları bu zindanlardaki karmakarışık ölümlerin önemli bir özelliğiydi, bunu biliyordum. Düşmediğimi görünce gelip beni onun içine itemezlerdi, şeytanlıklarına yakışmazdı böyle bir şey, bu yüzden de (başka çaresi olmadığı için) değişiklik yapacak, daha hafif bir ölüm seçeceklerdi. Daha *hafif!* Bu kelimeyi böyle bir yerde, böyle bir anlamda kullanmak tuhafıma gitti, acımın arasında gülümsedim.

Çeliğin gidip gelişini sayarak geçirdiğim o ölümden beter korku saatlerini, uzun saatleri anlatıp da ne olacak! Santim santim – çizgi çizgi – yüzyılların yavaşlığıyla geçen zamanın ancak belirtebildiği bir alçalışla – aşağı, durmadan aşağı iniyordu! Günler geçti – pek çok günler geçmiş olmalı – sonunda, acı nefesiyle beni yelpazeleyecek kadar alçaldı, yakınlaştı. Keskin çeliğin kokusu burnuma doluyordu. Dua ettim – şunu biraz daha hızlı indirin diye, usandırırcasına yalvardım göklere. Çılgına dönmüştüm, o korkunç bıçağın sallanışına doğru kendimi kaldırmaya çabalıyordum. Sonra birden duruldum, pırıl pırıl gelen ölüme gülümseyerek baktım, ender bulunan bir oyuncak karşısındaki çocuklara benziyordum.
Bir zaman gene duyularım benden uzaklaşıverdi; pek kısa sürdü bu; çünkü tekrar kendime geldiğimde sarkaçta belli bir alçalma yoktu. Ama belki de uzun sürmüştür – beni gözleyen şeytanlar bayıldığımın da farkına varmışlardır elbette, yaptıkları işin iyice tadını çıkarmak için ayılmaını beklemiş, sarkacı olduğu yerde tutmuşlardır. Ayıldığım zaman, kendimi son derece –ah! anlatılamayacak kadar– bitkin, yorgun hissediyordum, sanki uzun bir müddet aç kalmıştım. Bunca işkencenin arasında bile olsa, insan yemeğini unutamıyor. Canımı yakan bir çabayla sol kolumu, bağlarıının izin verdiği kadar uzatıp farelerden kalan et parçasını yakaladım. Onu dudaklarımın arasına soktuğum anda, kafamda yarım bir düşünce, bir sevinç doğdu – bir umut. *Benim* ne alışverişim olabilirdi umutla? Dediğim gibi, yarım

bir düşünceydi bu – insanın hiçbir zaman tamamlanmayacak olan daha böyle ne düşünceleri olur! Bir sevinç – bir umut düşüncesiydi, anlamıştım; ama daha doğarken yok olmuştu. Onu tamamlamak – elimden kaçırmamak için boşuna savaştım. Çektiğim uzun acılar yüzünden kafam işlemez olmuştu. Bir aptal – bir budalaydım.
Sarkacın gidip gelişi benim yatış yönüme tam dikti. Yarım ay biçimindeki çelik, kalbimin üzerine gelecek gibi ayarlanmıştı. Önce giysimin kumaşını kesecekti – sonra dönüp gene geçecekti kestiği yerden – sonra bir daha – bir daha. Korkunç derecede geniş gidip gelişi (on metre, belki daha fazlaydı), ıslıklar çalarak inişiyle çevremdeki demir duvarları ikiye bölecek kadar güçlüydü, gene de benim giysimi kesip ayırması dakikalarca sürecekti. Bu düşünceyle durdum. Daha ilerisini düşünmeye cesaret edemedim. Bütün dikkatimi vererek inatla durdum onun üzerinde – sanki daha ilerisini düşünmezsem, çeliği de *orada* durdurabilecektim. Yarım ay biçimindeki bıçağın giysimin üstünden geçerek çıkaracağı sesi – kumaşın sürtünmesiyle sinirlerimi saracak olan o tuhaf titremeleri düşünmeye uğraştım. Dişlerim gıcırdamaya başlayana kadar hep bu boş şeyleri düşündüm.
Aşağı – hep aynı hızla aşağı doğru iniyordu. Sallanışının hızı ile alçalışının hızını karşılaştırmaktan çılgınca bir zevk alıyordum. Sağa doğru – sola doğru – geniş bir alanda uzaklaşıyor – cehennemlik bir ruhun çığlığıyla! Kalbime işliyor, kaplanların sessiz adımlarıyla geliyordu! Bu gidiş gelişlerle birlikte ben de bir gülüyor, bir haykırıyordum.

Aşağı – hep ara vermeden, hiç acımadan aşağı! Göğsümün on santim üzerinden geçiyordu! Sol kolumu kurtarmak için bütün gücümle – çılgınca – çabaladım. Dirseğimden aşağısı serbestti. Elimi; büyük bir çaba harcayarak tabaktan ağzıma kadar götürebiliyordum, ama işte o kadar. Dirseğimdeki bağı bir koparsam, sarkacı yakalar, durdurmaya çalışırdım. Bir çığı bile durdurmaya kalkacak bir haldeydim.

Aşağı – duralamadan – sakınmadan aşağı! Her sallanışla nefes nefese kalıyor, çırpınıyor, bir sinir hastası gibi büzülüyordum. Gözlerim sarkacın uzaklaşıp yükselişini, artık canımı yakmayan bir umutsuzlukla izliyor, inişinin başlamasıyla birlikte kasılıp yumuluyorlardı; oysa ölüm bir kurtuluştu, ah, sözle anlatılamayacak bir kurtuluş! Gene de bu keskin, parlak baltanın azıcık daha alçalınca göğsümü yarıp geçeceğini düşünmek bütün sinirlerimi geriyor, beni tir tir titretiyordu. *Umut* neden oluyordu buna, sinirlerim onun yüzünden geriliyordu – ben onun yüzünden büzülüyordum. *Umut* – her türlü işkencenin üstünde, ötesinde olan umut – engizisyon zindanlarında ölümü bekleyenlerin kulağına bile kurtuluşu fısıldayan umut!

Baktım, on-on iki kere daha gidip geldikten sonra giysime değecek – bunu görünce birden ruhuma umutsuzluğun keskin, ağır durgunluğu çöktü. Saatlerdir – belki de günlerdir – ilk olarak *düşündüm*. Beni saran bu sargı ya da kayış *tek* parçaydı. Ayrı ayrı, birçok sargıyla bağlı değildim. Ustura gibi çeliğin ilk dokunuşu sargıyı kesip ikiye

ayırdı mı, sol elimin yardımıyla belki de onu büsbütün çözebilirdim. Bıçağın yakınlığı nasıl korkunç olurdu o zaman! En hafif bir kıpırdanma ölüm demekti! Hem o engizisyon kölelerinin bunu daha önceden görmemiş olmaları, böyle bir kurtuluş yolunu açık bırakmaları olanaksızdı. Sargının tam sarkacın altına gelen yerden geçmesi olacak şey miydi? Bu zayıf ve görünüşe göre son umudumun da yıkılacağından korka korka, kafamı kaldırıp göğsüme baktım. Sargı bütün vücudumu, kollarımı, bacaklarımı her yandan sıkı sıkıya sarmış – *sadece öldürücü çeliğin yolunu açık bırakmıştı.*

Kafamı yerine koyar koymaz beynimde bir şimşek çaktı; bunu en iyi şöyle anlatabilirim: Hani size yarım bir düşünceden, bir umut düşüncesinden söz açmıştım; et parçasını yanan dudaklarımın arasına götürdüğüm anda içimde bir sevinç, bir umut doğmuş, ama iyice biçimlenmeden yok olmuştu; işte o düşünce tamamlanarak gelmişti bu kez, sadece bir sevinç değil, bir kurtuluş düşüncesi olmuştu. Kafamda bir bütündü – zayıf, ayakta zor duran, zor belli olan – gene de eksiksiz, tam bir düşünceydi. Umutsuzluğun verdiği sinirli bir güçle hemen işe giriştim.

Üstünde yatmakta olduğum alçak kerevetin çevresinde saatlerdir fareler kaynaşıp duruyordu. Yabanıl, atılgan, aç – pırıl pırıl yanan kırmızı gözleriyle bana bakmaktaydılar, sanki beni yemek için hazırlanıyor, hareketsizleşmemi bekliyorlardı. "Ne yiyecekler," diye düşündüm, "neler yemeye alışmışlardır o kuyunun içinde?"

Engel olmak için o kadar uğraşmama karşın tabağın içindekileri silip süpürmüş, azıcık bir şey bırakmışlardı. Elimi tam bir alışkanlık içinde indirip kaldırıyor, sağa sola sallıyordum; sonunda bu hareketlerin böyle bilinçsiz bir benzerlik içinde sürüp gittiğini gören hayvanlar korkmaz olmuşlardı. Oburluklarının verdiği coşkunlukla sık sık keskin dişlerini parmaklarıma geçiriyorlardı. Yağlı, ağır kokulu etin kalıntılarını sargıların erişebildiğim yerlerine sürdüm, iyice sürdüm; sonra elimi yerden kaldırıp nefes bile almadan sessizce yattım.

Bu değişiklik – elimin devamlı olarak yaptığı hareketlerin durması, önce aç hayvanları bir şaşırttı, korkuttu. Büzülüp sakınarak geri çekildiler; birçoğu kuyuya doğru kaçtı. Ama bu yalnız bir an sürdü. Oburluklarına olan güvenim boş çıkmadı. Benim hareketsiz kaldığını görünce, içlerinden bir ikisi, en korkusuzları, kerevetin üstüne sıçrayarak kayışları kokladılar. Bu bir toplu hücumun ilk işareti oldu. Kuyunun içinden yeni yeni sürüler çıkıyordu. Tahtalara tırmandılar, her yanı kaplayıverdiler – üstüme yüzlercesi birden koşuştu. Sarkacın ölçülü hareketleri onları hiç rahatsız etmiyordu. Çeliğin geçtiği yerde durmuyor, sargının yağlı yerlerine üşüşüyorlardı. Ağırlıklarını duyuyordum – üstümdeki yığınlar gittikçe büyüyor, ağırlaşıyordu. Boğazımda geziniyorlardı; soğuk dudakları dudaklarımda dolaşıyordu; onların ağırlığı altında zor nefes alıyordum; yeryüzünde benzeri görülmemiş olan bir iğrenme duygusuyla içim kabarıyor, yapışkan bir ıslaklıkla bunalan

kalbim buz gibi oluyordu. Bir dakika sonra hepsi sona erecekti. Sargının gevşediğini açıkça hissediyordum. Daha şimdiden birkaç yerinden kopmuş olduğu belliydi. İnsan gücünü aşan bir direnişle *kıpırdanmadan* yatıyordum.

Hesaplarımda yanılmamıştım – bunca şeye boşuna katlanmamıştım. Artık *serbest* olduğumu hissediyordum. Sargı parça parça olmuş, vücudumdan aşağı sarkıyordu. Ama sarkacın ucu da göğsüme değmeye başlamıştı. Giysimin kumaşını ikiye ayırmış, altındaki iç gömleğimi bile kesmişti. İki kere daha gidip geldi, sinirlerimde keskin bir acının dolaştığını duydum. Ama kurtuluş anı gelmişti. Elimi sallayınca kurtarıcılarım birbirini çiğneyerek kaçıştılar. Kayar gibi bir hareketle – sakınarak, çekine çekine, yana doğru, yavaşça – sargının arasından sıyrılarak bıçağın erişemeyeceği bir yere kaçtım. O an için olsun, *serbesttim* artık.

Serbest! – ve engizisyonun avcunun içinde! Korkularla dolu yatağımdan sıyrılıp zindanın taşları üstüne basmamla birlikte cehennem makinesinin hareketleri de duruverdi, görünmeyen bir güç onu tavana doğru çekti. Ta kalbime işleyen bir ders oldu bu bana. Her hareketimin gözlendiğine kuşku yoktu. Serbest! – bir işkencenin sonundaki ölümden kurtulmuştum, bir başka işkencede ölümden daha beter şeylere katlanmak için. Bu düşüncenin verdiği sinirlilik içinde, gözlerimi çevremi saran demir duvarlara çevirdim. Tuhaf bir şey – önce iyice seçemediğim, anlayamadığım bir değişiklik – artık iyice görülüyordu, bir değişiklik olmaktaydı zindanda. Uykulu, titrek bir

dalgınlık içinde, dakikalarca, bu değişikliğin ne olduğunu anlamak için boşuna kafa yordum. O arada, ilk olarak, mahzeni aydınlatan kükürt rengi ışığın nereden geldiğini gördüm. Duvarlar döşemenin üstüne oturtulmuş değildi, diplerinde bir buçuk santim kalınlığında yarıklar vardı; işte o sarı ışık, zindanı çepeçevre saran bu yarıklardan sızmaktaydı. Aralarından bakmaya uğraştım, ama bir şey göremedim.

Doğrulup ayağa kalktığım sırada mahzendeki değişikliğin içyüzünü birdenbire anlayıverdim. Duvardaki şekillerin belirli olmasına karşılık, renklerin bulanık ve belirsiz olduğunu söylemiştim. Şimdi ise renklere bir parlaklık gelmişti; ikide bir yanıp tutuşan, insanı korkutan bir parlaklıktı bu; hayalet ve şeytan resimlerine öyle bir görünüş vermişti ki sinirleri benden çok daha güçlü olan kimseler bile titremeden duramazlardı onların önünde. Şeytan gözleri, yabanıl, ürkütücü bir canlılıkla, binlerce yönden bana bakmaktaydı; daha önce bakıp da boş sandığım yerlerde yeni yeni biçimler belirmişti; yanmakta olan bir ateşin sarı ışığında pırıldayıp duruyorlardı, evet, bir ateş yanıyordu, bunun gerçek olmadığına bir türlü inandıramıyordum kendimi.

Gerçek olmadığına! – Nefes alırken burnuma kızgın demirlerin buharı geliyordu! Boğucu bir koku kaplamıştı zindanı! Benim çektiğim işkenceyi izlemekte olan gözlere her an biraz daha derin bir parıltı siniyordu. Kanlı, korkunç resimlerin üzerine gittikçe artan bir kırmızılık yayılıyordu. Soluk soluğa kalmıştım! Nefes almak için uğraşı-

yordum! Cellatlarımın ne yapmak istedikleri açıktı – ah! insanların en merhametsizleri! ah! iblisler! Kızarmaya başlayan demirlerden uzaklaşarak mahzenin ortasına gittim. Alevlerin getirmekte olduğu ölümü düşünürken, kuyunun serinliğini hatırlamak ruhuma bir ferahlık verdi. Hemen kıyısına koştum. Zayıf bakışlarımı içine eğdim. Işıklarla tutuşan tavanın parıltısı kuyunun en kuytu köşelerini bile aydınlatıyordu. Gene de, bir an, ruhum gördüğüm şeyin anlamına varmak istemedi. Ama o dayatarak – çabalayarak, sonunda, zorla kabul ettirdi kendisini – korkuyla büzülen düşüncelerimin arasına bir ateş gibi daldı. Ah! Anlatacak gücüm olsa! – ah! korku! – Ah! Bütün korkulara katlanılır, buna katlanılmaz! Bir çığlık atarak kuyunun kıyısından çekildim, ellerimi yüzüme kapattım – acı acı ağlıyordum. Sıcak hızla artıyordu, gözlerimi kaldırıp çevreme bir baktım, sıtma nöbetine tutulmuş gibi titredim. Mahzende ikinci bir değişiklik olmuştu – bu sefer değişiklik duvarların *biçimindeydi.* Gene, bir zaman, ne olduğunu anlamak için boşuna kafa yordum. Ama uzun sürmedi bu, anladım. İki kere ellerinden kurtulmuş olmam, engizisyonun intikamına hız vermişti, artık oyun edemeyecektim *Ölüme.* Mahzenin dörtgen biçiminde olduğunu söylemiştim. Şimdi ise karşılıklı iki köşenin açıları daralmıştı – öbür iki köşe de onların daralması yüzünden genişlemişti. Duvarlar hızla birbirine yaklaşıyor, hafif bir gürültü ya da inilti gibi bir sesle üstüme doğru geliyordu. Bir anda mahzen baklava biçimini alıverdi. Ama değişme bu kadar-

la kalmadı – kalmasını da istemiyordum hani, hiçbir umudum yoktu. Sonsuz bir dinlenişi getirecek olan bir hırka gibi, o kırmızı duvarları göğsümün üstünde kavuşturabilirdim. "Ölüm," diyordum, "kuyudakinden başka hangi ölüm olursa olsun, seve seve katlanırdım!" Budala! Bu yanan duvarların beni *kuyuya* doğru götürmekte olduklarını nasıl anlayamamıştım? Demirlerin sıcaklığına dayanabilir miydim? Ya da dayansam bile, onların itişine karşı koyabilir miydim? Baklava biçimi duvarlar daraldıkça daralıyordu, bu iş o kadar hızlı oluyordu ki durup şöyle bir çevreme bakacak zaman bile bulamıyordum. Ağzı açık kuyu daralan mahzenin tam ortasında kalmıştı, en geniş yer onun bulunduğu yerdi. Büzülüp geriledim – ama kapanan duvarlar beni ileri doğru itti. Yanmış, kavrulmuş vücuduma, zindanın taşlarında ancak birkaç santimlik yer kalmıştı. Artık karşı koymuyordum; ruhumun acısı, umutsuzluğumu anlatan yüksek, uzun, son bir çığlıkla içimden taştı. Kuyunun kıyısında sendelediğimi hissettim – gözlerimi yumdum.

Birbirine karışan insan sesleri! Birçok borunun çalışına benzeyen bir gürültü! Gök gürlemesini andıran keskin bir demir gıcırtısı! Yanan duvarlar birden geri çekildi! Baygın bir halde kuyunun içine düşeceğim sırada uzanan bir kol kolumu yakaladı. General Lasalle'ın koluydu bu. Fransız ordusu Toledo'ya girmişti. Engizisyon, düşmanlarının elindeydi.

İçindekiler

Babil Kitaplığı

1/ *P'u Sung-ling, Konuk Kaplan* [C. Hakan Arslan]
2/ *Saki, Lady Anne Susuyor* [Fatih Özgüven]
3/ *Beckford, Vathek* [İsmail Yerguz]
4/ *Cazotte, Aşık Şeytan* [İsmail Yerguz]
5/ *London, Midas'ın Müritleri* [Fahri Öz]
6/ *Chesterton, Apollon'un Gözü* [Çiçek Öztek]
7/ *Wells, Duvardaki Kapı* [Ülker Erzurumluoğlu]
8/ *Papini, Kaçan Ayna* [Şadan Karadeniz]
9/ *Stevenson, Sesler Adacığı* [Handan Balkara]
10/ *Wilde, Lord Arthur Savile'in Suçu* [Fatih Özgüven]
11/ *Kipling, Dilek Evi* [İrem Kutluk]
12/ *Villiers de L'Isle-Adam, Son Şenliklerin Davetlisi* [Işık Ergüden]
13/ *Meyrink, Kardinal Napellus* [Zehra Aksu Yılmazer]
14/ *Poe, Çalınan Mektup* [Tomris Uyar / Memet Fuat]
15/ *Bloy, Sevimsiz Hikâyeler* [Işık Ergüden]

DOST

Mizah türünde yaptığı birtakım başarısız girişimler dışında, kâbus sözcüğü Poe'nun tüm anlatılarına uygun düşmektedir. Bu kitap için en tutkulu dört öyküsünü ve Çalınan Mektup *adlı polisiye öyküsünü seçtik. Wells'in daha geç tarihli öykülerinden farklı olarak* Şişedeki Pusula *inandırıcı görünmek istemez ama sanrılar kadar somut ve güçlüdür.* M. Valdemar Olayındaki Gerçekler'*de fiziksel dehşet doğaüstü dehşetle birleşir.* Kalabalıkların Adamı'*nda ana konular yalnızlık ve suçtur.* Kuyu ve Sarkaç *korkunun aşamalı yüceltimidir. Yaklaşık yetmiş yıl önce, şimdi yok olmuş bir merdivenin son basamağına oturmuş* Kuyu ve Sarkaç'*ı okumuştum; daha sonra kaç kez yeniden okuduğumu ya da başkasına okutup dinlediğimi anımsamıyorum, bildiğim bir şey varsa o da henüz son defa okumadığım ve giderek daralan dört köşe hapishaneye ve derinlerdeki uçuruma döneceğimdir.*

Jorge Luis Borges

ISBN 975-8457-01-2
9 758457 012008

Franco Maria Ricci